

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

ՀԱՆՈՒՅՍ ԱՄՍԵԱՅ

ԺԵ. ՏԱՐԻ

1885

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ՄԻ ՊԱՆԻ ՄՈՌՅՈՒԱԾ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կան օրէնքներ՝ որ ժամանակաւոր պիտոյից և պարազայից վրայ հիմնուած լինելով՝ փոփոխական կ'համարուին և փոխուելով աւելի կ'կատարելագործուին. բայց կան նոյնպէս օրէնքներ՝ որ մշտնջենաւոր սկզբանց վրայ հիմնուած են և երբ փոփոխութեան ենթարկին՝ կ'կորսունցնեն իրենց բոլոր ոյժն ու նպատակն: Այս կարգէն կը համարուին ամեն քարոյական օրէնքներ, այս կարգէն են նաև եկեղեցական վարչութեան ինչ ինչ հնադարեան իրաւունքներ, որ շատ եկեղեցիներու համար օրինաց կարգն անցած են և իրենց պահպանութիւնը կարեւոր, շատ կարեւոր է նոյն եկեղեցիներուն ինքնօրինութիւնը յարաւաւ պահելու համար:

Թողունք ընդհանուր տեսութիւնն և դառնանք Հայաստանեայց եկեղեցւոյն:

Մեր եկեղեցին իր վարչութեան համար յաւիտենական սկզբունք և օրէնք ընդունած է որ իր պաշտօնեաներն ընտրութեամբ պիտի կոչուին իրենց պաշտօնին և ընտրութիւնը բացարձակ կերպով հիմնուած է ընտրելոյն ֆիզիքական, մտաւորական, կրօնական և բարոյական կատարելութեանց և արժանաւորութեան վրայ. հետեւապէս երբ քաղաքական կամ այլ խտրական պայմաններ կը մտնեն այս յաւիտենական օրինաց սահմանին մէջ, այն ժամանակ ընտրական իրաւանց հիմերը կ'իսախտուին և դարաւոր նուիրական շէնք մը կ'տապալի:

Պարզենք խնդիրը.

Մեր Ազգը կ'գանգատի որ 1836ին Ռուսիոյ տէրութեանէն տրուած Կանոնադրութեան մէջ, ի մէջ այլոց, Կաթողիկոսի հաստատութեան և երդման համար կանոններ ներմուծուած են, որ դէմ են Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ոգւոյն, որով Կաթողիկոսը կ'ճանչցուի որպէս ընդհանուր Ազգի հայրապետ, որպէս եկեղեցական և ոչ երբէք քաղաքական պաշտօնեայ, ոչ ենթակայ նոր հպատակութեան և ոչ նոր երդման, վասն զի ոչ միայն Կաթողիկոսն, այլ ամեն Հայ եկեղեցական իր պաշտօնին կոչուած օրէն ուխտ և երդում կ'ընէ արդէն իր պարտքը կատարել Աստուածադիր օրինաց արդարութեան համաձայն, հատուցանելով զԱստուծոյն Աստուծոյ և զկայսերն կայսեր: Եւ Ազգն այս մասին իր գանգատը կ'հիմնէ այն դարաւոր իրաւանց վըրայ, որ իր Կաթողիկոսութիւնն Եկեղեցւոյ առաքելական հիմնադրութեան օրէն մինչև 1836 թուականի Կանոնադրութեան երբէք նոր հպատակութեան և նոր երդման պահանջումներուն ենթարկուած չէ, և հարկ անգամ տեսնուած չէ, վասն զի Հայոց Հայրապետաց շարքին մէջ և ոչ մին պատահած է որ քաղաքական խնդիրներու յուղման կամ ապստամբութեան նշոյլ ցուցած լինի: Հարկ չկայ այս մասին փաստեր մէջ բերել, որովհետեւ ամենուն առջևն է Հայոց Եկեղեցւոյ պատմութիւնը:

Բայց սոյն գանգատանաց իրաւունքն ունենալով հանդերձ մեր Տաճկաստանի Ազգային Սահմանադրութիւնը

յօրինողները քանի մի յօդուածներ օրինաց կարգն անյուշած են, որ դարձեալ հակառակ են մեր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ոգւոյն:

1. «Պատրիարք ընտրուելու անձն . . . ի վաղուց անտի պատրիարքութեան յատկացեալ եպիսկոպոսաց դասէն ըլլայ . . . դոնէ իւր հօրմէն սկսեալ՝ Օսմանեան հպատակ:»

Հայ եկեղեցւոյ ոգին շատ ու շատ ընդարձակ է այդ յօդուածէն: Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վարչային պաշտօնէութեան ամենէ բարձր պաշտօնն է Կաթողիկոսութիւնն, որու բարձրութիւնը մի միայն արժանաւորութեան վրայ հիմնուած է և ոչ երբէք դասակարգութեան: Թողունք որ աշխարհականք իսկ բարձրացած են Կաթողիկոսութեան աստիճանին, նախապէս ընդունելով եկեղեցական ձեռնադրութեան աստիճանները, վարապետաց ու եպիսկոպոսաց նկատմամբ բնաւ խտրութիւն չէ եղած: Եթէ այսպէս է կաթողիկոսական վեհադոյն աստիճանին նկատմամբ, ինչ հարկ կար խտրութիւն դնել Սահմանադրութեան ծոցը վարդապետի ու եպիսկոպոսի մէջ և ըսել թէ՝ եպիսկոպոսաց դասէն լինի, քանի որ կենդանի օրինակը տակաւին մեր առջին է, որ Եսայի Սրբազանը վարդապետութեան ժամանակ պատրիարք ընտրուելով՝ ապա եպիսկոպոսութեան կարգ ստացաւ: Արդ՝ ինչ տարբերութիւն կայ իրոտանդնուպօլսոյ ու Երուսաղէմի պատրիարքութեանց մէջ, որոց առաջինը վարդապետներէ իսկ կարող է ընտրուիլ, իսկ միւսը Քրիստոսեան եպիսկոպոսներէն և այս ևս պարբերական յարկաւ եպիսկոպոսներէն: Ո՞վ է այդ յատկացընողն և ո՞վ արտօնութիւն տուած է ընտրութեան վրայ հիմնուած սկզբունքն այս ինչին կամ՝ այն ինչին յատկացընել:

Արժանաւորութեան վրայ հիմնուած ընտրական սկզբունքին բոլորովին հակառակ է նաև ընտրելոյն էջերէ հապաղութեան քաղաքական պայմանն, և բոլորովին անկասկած ենք որ առանց մտադրութեան դրած են Սահմանադրութեան հեղինակներն այս պայմանը. վասն զի Օսմանեան բարեխնամ կառավարութիւնը միշտ կրօնա-

կան և հայրական տեսակէտով նկատած է իր հպատակ՝
 ներու կրօնական ազատութիւնն և կոստանդնուպօլսոյ
 չորսհարիւրամեայ Հայոց պատրիարքութեան շրջանին մէջ
 մինչև ի Սահմանադրութիւն (որ Հայոց ձեռօք չխնուած
 է) բնաւ հպատակութեան խնդիր յուղուած չէ պատրի-
 արքաց նկատմամբ և անխտիր պատրիարք ընդունուած
 են ամեն երկրի Հայ եկեղեցականներէն: Մանաւանդ թէ
 ինչ կարօտութիւն ունէր բարեխնամ Տէրութիւնը հպա-
 տակութեան խնդիր յուզել, քանի որ պատրիարքները
 միշտ իբրև խաղաղութեան պաշտօնեաներ, ժողովրդեան
 հայրեր և Տէրութեան աղօթարարներ նկատուած էին,
 իսկ եթէ երբէք իրենց այս պարտաւորութենէն դուրս
 քաղաքական դիտումներ նշմարէր, կարող էր հրաժարե-
 յընել: Միթէ այսօր իսկ այսպէս չէ:

Եթէ յիշեալ յօդուածը ծնունդ էր անմտադրութեան,
 սահմանադրական օրինաց հեղինակներու կողմէ, ուրիշ
 նպատակի պատրուակ եղաւ ներկայ պատրիարքական
 ընտրութեան մէջ: Երեսփոխանական ժողովը բոլորովին
 ազատ էր պատրիարք ընտրել Մեկքիսեդեկ եպիսկոպոսն,
 որ ինքնին արդէն, ամեն մարդ գիտէ, բնաւ հետամուտ
 չէր այդ պաշտօնին, բայց պէտք չէր ընտրելեաց ցանկէն
 հանել անոր անունն և այս կերպով թէ անոր ընտրական
 պատիւը վիրաւորել և թէ Սահմանադրութեան այն յօ-
 դուածը սրբադործել, յօդուած՝ որ գլխովին դէմ է Հայ-
 աստանեայց Եկեղեցւոյ պաշտօնէից ընտրական ազատու-
 թեան, զոր այնքան զոհերով պահած ու պաշտպանած
 են մեր նախնիք: Անտարակոյս պատմութիւնը պիտի նշա-
 նակէ իբրև զարմանալի և անըմբռնելի երևոյթներ վսե-
 մաշուք Մադսուտեան Սիմոն պէյի և վսեմաշուք Նուր-
 եան էֆէնտիի պատասխաններն Երեսփոխանական ժողո-
 վոյ մէջ, որոց մին ըսաւ թէ՝ վարչութիւնն իրեն կ'վերա-
 պահէ ընտրելեաց ցանկէն Մեկքիսեդեկ եպիսկոպոսի ա-
 նունը ջնջելն, և միւսը թէ՝ Ո՛վ որ ուզէ կարող է քուէ
 տալ անոր, թէև անունը հանուած է: Զուտ կրօնական
 դործերու մէջ ներմուծուած քաղաքականութիւնն այս-

պիսի վափուկ պատասխաններ միայն կարող է ունենալ, եւ մենք շատ կ'ցաւինք որ նահատակութեամբ պաշտպանուած իրաւունքներ շատ սահուն փափկութեամբ կ'զուհուին, և գոնէ երեսփոխան Սրբազան Հարք բողոք մը չեն արտասանած ատենադրութեան մէջ մնալու և ապագային իր արձագանքն ունենալու համար:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ոգւոյն անհամաձայն է հրդ-յօդուածն՝ որով Պատրիարքն երդման կ'ենթարկի. վասն զի՝ ինչպէս արդէն ըսինք, բոլոր Հայ եկեղեցականները կանխաւ երդուած են իրենց ձեռնադրութեան ժամանակ, և որովհետեւ չկայ երկրորդ ձեռնադրութիւն, չկայ նոյնպէս և երկրորդ երդումն: Զարմանալի է մանաւանդ որ երեսփոխաններն ազատ են երդումէ, մինչդեռ եկեղեցական բարձր պաշտօնեայն, որ արդէն ուխտած է, արդէն երդուած է, վերստին երդման կ'իջուի: Եկեղեցական ուխտն ու էրդումն արդէն մի հանդիսաւոր, մեծ գործ է, և երբ կրէ՛նական ձեռքանութեան կ'փոխուի, կ'կորսուեցնէ իր վսեմութիւնը: Պէտք է վսեմը միշտ իր վսեմութեան մէջ պահել:

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ ոգւոյն անհամապատասխան է շնորդ-յօդուածն, որով Երուսաղեմի Պատրիարքը միայն Միաբանութեան Եպիսկոպոսներէն կամ Հարկադրութենէն կը տրամադրէ ընտրել:

Հայաստանեայց Եկեղեցին, ինչպէս ուրիշ առթիւ ալ ըսած ենք, վանական իրաւասութեան բաժանումն կամ դատակարգութիւն չունի: Ինչպէս ամեն վանք, նոյնպէս ամեն վանականութիւն Աղգինն է: Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ առաքելական և ընտիր յատկանիշերէն մին է որ երբեք առանձին կարգերու (ordre) և առանձին տարազներու չէ բաժնած իր վանքերն ու վանականներն: Ուրիշ բան է եթէ մի վանքի մէջ ընակողներն աւելի լաւ ճանաչելով իրենց ընկերակիցն ու սեղանակիցը՝ զանի կ'ընտրեն իրենց համար վանահայր կամ պատրիարք, բայց միթէ մեր եկեղեցական դասը չգիտէ՞ թէ Հայ Եկեղեցւոյ առաքելական ուղղութեան համեմատ երբեք արդիւրած չէ

վանքէն դուրս գտնուող մի արժանաւոր եկեղեցական ընտրել վանահայր կամ պատրիարք: Այս մասին Հայոց Եկեղեցւոյ պատմութեան հին դարերուն դիմելու հարկ չկայ: Երուսաղէմի պատրիարքական ընտրութեան հետեւ զորս խնդիրները հազիւ թէ քսան տարուան խնդիրներ են և քսան տարիէն առաջ ընտրական հիմնական պայմանն արժանաւորութիւնը նկատուած է և ոչ այլ ինչ:

Միաբանական կամ վանական խտրութիւններն, ոչ միայն Եկեղեցւոյ դարաւոր ընտրութեան ազատութիւնը կը սեղմեն, այլ և եկեղեցական պաշտօնէից մէջ սնապարծական սերմեր կը ցանեն, ընդհանուր վանականաց հաւասարութեան և սիրոյ կապերը կ'իջեն և ի վերջէ եկեղեցւոյ ու եկեղեցական վարչութեան միութիւնը կ'քայքայեն, որու ոյժը, զօրութիւնն ու յարատեւութիւնը համբաւութեան վրայ հիմնուած է և ոչ թէ խտրականութեան:

Թէև Սահմանադրութեան մէջ լռութիւն պահուած է Սոյ և Աղթամարայ կաթողիկոսութեանց նկատմամբ և թէ կաթողիկոսական տեղեկագիրներու մէջ խօսուած է այս մասին, բայց վերջին ժամանակներս նոյն Աթոռներուն և Եջմիածնի Աթոռոյն եպիսկոպոսաց նկատմամբ ևս խտրութիւններ տեսնուեցան: Մինչև անգամ պատրիարքական ընտրութեան ցանկին մէջ դիտմամբ կամ մոռացմամբ դրուած չէին Սոյ և Աղթամարայ եպիսկոպոսաց անուններ: Մինչդեռ Սահմանադրութեան 1 յօդուածին մէջ տրամադրուած է՝ Օսմանեան հողին վրայ հիմնուած Եւրոպական եպիսկոպոսաց ցանկը շինել:

Այս խտրութիւնն ևս վերջին 10-15 տարիներու արդիւնք է, վանքի առաջ բնաւ այսպիսի բաժանական, նախադասական և յետադասական խտրութիւններ եղած չեն, որոնք ի սպառ դէմ են Եկեղեցւոյ ոգւոյն, որ մի եպիսկոպոսութիւն, մի վարդապետութիւն և մի քահանայութիւն կ'ճանչէ և մի միայն արժանաւորութեան և ըստ ծիսից Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ ձեռնադրութեան վրայ կ'հիմնէ պատրիարքական ընտրութիւնն: Եւ միթէ կոստանդնուպօլսոյ պատրիարքական Աթոռոյ վրայ մի-

այն Էջմիածին ձեռնադրուած եպիսկոպոսներ բարձրա-
րացած են. միթէ ի Սիս՝ միայն ի Սիս ձեռնադրուած ե-
պիսկոպոս կաթողիկոս եղած է: Ի՞նչ հարկ կայ ուրեմն
մեր երանելի նախնեաց հետեւած շաւիղը թողուլ ու ե-
կեղեցական միութիւնը բաժանելու տխուր երևոյթներու
տեղի տալ:

Մեր սոյն համառօտ դիտողութեանց բուն նպատակն
է ցոյց տալ թէ՛ Եկեղեցւոյ վարչական միութիւնը, պաշ-
տօնէից արժանաւորութեան վրայ հիմնուած ընտրական
սկզբունքն և քաղաքական պայմաններէ անջատ ուղղու-
թիւնը մեր Եկեղեցւոյ առաքելական ժառանգութեան
գլխաւոր յատկանիշերէն մին է, զոր պարտ է անվթար և
անարատ պահել: Այդ կարևոր հանդամանքը բնաւ հարկ
չէ խառնել քաղաքական պայմաններու հետ, վասն զի
երբ խառնուի՝ այնուհետև ոչ վարչական ու կրօնական
միութիւն կ'մնայ, ոչ ընտրական ազատութիւն և ոչ եկե-
ղեցական պաշտօնէութիւն:

Այսպէս Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ առաքելական ու
գին սիրողներուն նուիրական պարտաւորութիւնը պիտի
լինի ոչ միայն ազգովին նոյն ոգին անաղարտ պահել ի
ներքուստ, այլ և եթէ արտաքուստ աղարտիչ պարագա-
ներ կան՝ ջանալ առաջն առնուլ:

Անցեալ տարի հրատարակուեցաւ լրագիրներու մէջ
թէ՛ Նոր-Նախիջևանի Սուրբ Խաչի վանքի տեսչութիւնը
Կիւրեղ վարդապետի ձեռքէն առնուեր է Օսմանեան
հպատակ լինելուն համար, ինչպէս գրուեցաւ նաև ճեր-
մակեան վարդապետի և Էջմիածնի ճեմարանի տեսչու-
թեան նկատմամբ: Թէ ո՞րչափ ստոյգ էին այս լուրերը,
չգիտենք, միայն այս կ'ըսենք որ՝ եթէ իրաւ են, խիստ
մեծ հարուած մ'է Հայ Եկեղեցւոյ պաշտօնէից պարտուց
և իրաւանց դէմ: Վասն զի Հայ Եկեղեցականները, մա-
նաւանդ կուսակրօնները, գրեթէ հաստատուն տեղ չու-
նին. անոնք ամեն երկրի մէջ կարող են դառնալ ուր ի-
րենց պարտաւորութիւնը կ'կոչէ ու Եկեղեցին կ'հրաւիրէ.
անոնք այսօր այս տեղ կարող են լինիլ, միւս տարին ի

Ռուսաստան, կամ ի Պարսկաստան, կամ ի Հնդկաստան, կամ յԵւրոպա: Քաղաքական պաշտօնեաներ չեն անոնք, որ քաղաքական պայմաններու ենթարկին: Անոնք կրօնի, բարոյականութեան և լուսաւորութեան պաշտօնեաներ են: Բաւական է որ անոնք իրենց կոչման սահմանը գիտնան: Օսմանեան հողի եկեղեցականներէն այսօր հովիւ կայ յԱնգլիա, ի Հնդկաստան, և ճերմակեան յԷջմիածնէն դայած է Պարսկաստան:

Այնչափ տարօրինակ է իկրեղ վարդապետի և ճերմակեանի պաշտօններու մասին յուզուած հպատակութեան լուրն, որ մենք չուզեցինք հաւատ ընծայել: Կան եկեղեցիներ, որոց պաշտօնեաներն իրենց եկեղեցւոյ շրջանէն դուրս իսկ քարոզելու արտօնութիւններ կ'վայելն և երկրէ երկիր կ'ընթան. իսկ մեր եկեղեցականաց պաշտօնավարութիւնը մի միայն իրենց եկեղեցւոյ շրջանին մէջ է և հետեւապէս ոչ միայն ի սպառ հեռի են քաղաքական միտումներէ, այլ և նոյն իսկ օտար ազգերու կրօնական ազատութեան դէմ վարուելու գաղափարն անգամ չունին:

Մեր Աղղը դժբաղդաբար ամեն երկիրներու մէջ ցրուած Աղղ է: Ամենէ ազատախոհ անձն իսկ պարտի խոստովանիլ որ ներկայ պարագայից մէջ այդ Աղղին պահպանութեան էական տարրերէն մին է Եկեղեցին: Արդ՝ մեր եկեղեցականներն իրենց կոչման պարտաւորութեամբ կարող են պաշտօններ ունենալ այսօր այս տեղ, վաղն ուրիշ տեղ: Հետեւապէս մեծ զգուշութիւն և նախատեսութիւն կարևոր են որ այդ եկեղեցականներն ազատութիւն վայելն իրենց հօտին պէտքը հոգալու: Ի պատիւ հովանաւորող Տէրութեանց մինչև վերջին տարիները մեր եկեղեցականները վայելած են լիակատար ազատութիւն իրենց պաշտաման և կոչման նկատմամբ: Նոյն իրաւունքներն անվիթար պահելն ու պաշտպանելն ամեն Հայու նուիրական պարտքն է:

Եթէ ուշադրութեան արժանանան մեր դիտողութիւնները Կեդրոնական Աղղային վարչութեան ու Երեսփոխանական Ժողովոյ կողմէ, և արձագանք դանեն աղղային

ադարեւերական հրատարակութեանց մէջ՝ շատ գոհ պիտի լինինք. իսկ եթէ ոչ այս և ոչ այն լինի, չպիտի վհատինք, վասն զի մեր պարտքն էր վաղուց յիշեցնել ազգայնոց այս մի. քանի մոռցուած ճշմարտութիւններն, և այս անգամ այդ պարտքը կատարելով կ'զգանք այն ներքին գոհունակութիւնը որ պարտուց կատարման արդիւնք է:

ՈՒՂԵՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՋԱՅԷ Ի ԽԱՐԱԵՐԴ ԵՒ ՅԱՐԱՊԿԻՐ*

ԿԻՆԻՆԱՄԱՐԵՆ. — Խաբրերդէն այս քաղաքը դալու հա-
մար ու գեւորն նախ Խաբրերդու դաշտէն կը ճանապարհոր-
դէ դէպ յարեմուտս աւելի քան հինգ ժամ, տեսնելու
համար այս դաշտին յուռթի ու արդաւանդ երկիրը, բազ-
մամարդ ու շէն զիւղերու բազմութիւնն, անոնց ժիր ու
աշխատասէր բնակչաց դաշտային պարապմունքը, յորս
խիտ հմուտ ու ճարպիկ լինիլ կը թուին, անոնց զուար-
ճախի սյգ լինեբնն ու պարտէզներն և վերջապէս ոսկեգոյն
հնձովք ծածկուած անդաստանն, ուր կը տեսնուին, բաց
ի ազդի ազդի հացաբոյսերէ, արմատաց, ընդեզինաց և
բանջարեղինաց հարուստ ու աղնիւ տեսալներ, զորս կը
մշակեն այս ճշմարիտ հողագործք ամենայն առատու-
թեամբ և կ'արդիւնաբերեն մեծ յաշոգութեամբ: Առա-
ջին անգամ լինելով կը տեսնէի արեւահար՝ այլ ոչ տխրա-
դէմ, քրթնաթոր՝ այլ ոչ կորաքամակ մշակներ, որոց
զուարթ դէմքն և գոհ չարժումներն կը ցուցնէին թէ
մայր երկիրն իրենց վաստակն ու ճգունքը վարձատրելու
մասին ժլատ չէր: Սեաւ անդրավարտիք հագնող կանայք
և աշկիւնք նոյնքան չարքաշութիւն ու գործունէութիւն
կը ցուցնէին հողին ու արեւուն հետ կուռելու մասին,
որքան արք: Դաշտն անզգալաբար բարձրանալով Ար-
գիսդէն յայնկոյս կ'աւարտի և կ'ընկնի դարուփոս ու լեռ-

*Տե՛ս 1884 հոկտեմբեր և դեկտեմբեր ամսագիր, երես 551, 633:

նային վիճակ մը, ընդ որ կ'անցնի ուղեւորն անվերջանալի
այլ ոչ դժուարին ելեէջներով ու պտոյտներով, թողլով
յաջ ու ձախ Գրեյ-Պաշ թրքաց բազմաթիւ գիւղեր ու շէ-
ներ: Խարբերդու դաշտին ծայրէն սկսեալ մինչև Կիւս-
Մարէն նոր ուղի շինուել է, որ ընդհատեալ է շատ տե-
ղեր, ինչպէս նաև մէն մի վտակի, առուի և հեղեղատի
առջև՝ յետոյ կամուրջ շինուելու համար: Աւելի յառա-
ջանալով ճանապարհորդը կը մտնէ գետափոսի մի մէջ և
կը գնայ այսպէս մինչև Մարէն ձիգ ժամեր գետակի մ'ուղ-
ղու թեամբ, որ կը կոչուի Փիւլ-Չայ, թերևս ընդ հենդն՝
իւր յաճախակի յորդմանց և շրջակայ մշակութիւններն
ապականելուն պատճառաւ: Քանի որ քաղաքին կը մո-
տիմք, այս գետը կը նեղնայ և կը մտնէ ամառայ ժայռե-
րէ շրջապատեալ խորայատակ ձորի մի մէջ, որոյ ալ կամ
հիւսիսային առապար զառիթափին վերայէն հաստաբեւտ
և գիւր խճուղին կ'անցնի:

Կիւմիւշ Մատէն քաղաքը կը գտնուի նկարագրեալ գե-
տին յեփրատ խառնուելու անկեան վերայ: Դարաւոր ու-
ռիք և կաղամախք մէկ կողմէ և սաղարթախիտ ու զուար-
ճալի դրախտներ միւս կողմէ կը հովանաւորեն ու կը գե-
ղազարդեն այս փառազուրկ քաղաքն, որ այսօր 150 կան-
գուն բնակարանաց հետ կը պարունակէ հազարաւոր տանց
ու բնակութեանց իբր տխրատեսիլ մնացորդներ՝ աստ
անդ յրիւ գտնուած աւերակներ, որմունք, փլատակք,
դերբուկք, կարկառք և լքեալ գերեզմանոցներ: Ասկից
իբր քառորդ դար յառաջ այս քաղաքը շատ շէն ու բար-
դաւաճ էր իւր բազմաթիւ ու ճոխ բնակչօք, եկեղեցեօք,
տուրեւանով և մանաւանդ որ ինմա արծաթոյ հարուստ
բովուք, որոյ դործարաններն հռչակեալ և արդիւնաբե-
րութիւնն խիստ առատ էին ի շահ կայսերական գանձուն:
Այլ յորմէ հետէ զեղծ և անխիղճ պաշտօնեայք դաւա-
ճանեցին Արքունի գանձուն այս պատուական հասոյթն,
ամեն ինչ խափանեցաւ և քաղաքին բազմամարդութիւնն
ու բարդաւաճումն ալ միատեղ կորեան, այնպէս որ այս-
օր գիւղի մ'երեւոյթ միայն կ'ընծայէ երբեմն այն հոյակապ

և աղմկալի շահաստանը: Քաղաքին մէկ ծայրն, Եփրատայ
բարձունքը կը տեսնուի մեծ ու կանգուն Յունական եկե-
ղեցի մը, որ այժմ լքեալ է: Այս քաղաքը կը գտնուի Խար-
բերդի արևմտեան կողմն և անկից ինն ժամ հեռու, Ա-
րապկիրի արևելեան հարաւակողմն և անկից ութ ժամ հե-
ռու, Մալաթիոյ հիւսիսակողմն՝ տասներկու ժամ հեռու:

Արապկիրի գաւառն. — Արևելեան կողմէն ունի բնական
սահմանադիմ Եփրատ գետն, որ աստ բուն կամ Մեծ
Հայոց սահմանաձայր է, հիւսիսէն ըստ մասին Ակնայ և
ըստ մասին Տիւրիկիի գաւառներն, արևմուտքէն Կիւրինի
ու Տէրէնտէի դեհերն, իսկ հարաւէն Մելիտինէի գաւառն:
Ծառ ընդարձակ երկիր մ'է՝ այս, որոյ միջոցն կը տեւէ հիւ-
սիսէն հարաւ կամ արևելքէն դէպ յարևմուտ աւելի
քան 15-18 ժամ: Հողին գոյնն և երկրին տեսքը խիստ
շատ անգամ և արագ արագ կը փոխուին աստ. ուրեք
կարմրագոյն հող և ինմա գոյլախաղուտ ու կարծր քա-
րեր, ուրեք սեւա հող մը՝ թխագոյն սալաքարիւք ծած-
կեալ և ուրեք ճերմակ ու աղային երկիր, որ հակառակ
առաջին երկու տեսակաց արգասանդ յատկութեան՝ ան-
բեր ու անյարմար է ի մշակութիւն: Ամբողջ գաւառին
համար համբաւեալ բերքն են Բոսնի և Խաղա, որոց ամե-
նաքաղցր, ազնիւ ու բազմազան տեսակներն միշտ հա-
զուագիւտ են. այլուր բաց խոցանէ կը մշակուին ամեն
ազդ արմտիք, պտուղք ու բանջարեղէնք: Բայց երկրին
քարուտ ու լեռնային հանգամանքը, մեծ քաղաքներէ և
ուղիներէ հեռաւոր ու առանձնացեալ վիճակը, ժողո-
վրդեան բազմամարդութիւնն և վերջապէս իւր գլխաւոր
քաղաքին՝ Արապկիրի փոքրութիւնն և արտադրութեան,
վաճառաչահութեան ու սպառման մասին աղքատութիւնն
պատճառ եղել են որ այս գաւառին ժողովրդեան մեծ
մասն ի պանդխտութիւն դիմէ ապրուստ որոնելու համար:

Երբեմն չորս վիճակաց կը բաժնուէր այս գաւառն՝ մի
և նոյն գաւառագիւտութեան ենթարկեալ. Այլն՝ որ արևելեան
հիւսիսակողմն է՝ Եփրատայ և հեռեւաբար Զհաճաբի մօտ.
ամենէն ծաղկեալ ու մշակեալ վիճակն է այս և իւր մի

քանի բազմամարդ Հայաստանի գիւղերով անուանի, զորս յետոյ պիտի նկարագրեմք. հոս է Աշխատ Ծանկաբնակ մեծ գիւղն՝ որ բոլոր գաւառին ալ մեծագոյնն կը համարուի. խարբերդի ու Ալինայ ճանապարհին վերայ կը գտնուի և գաւառին ալ սահմանաժայրն: Աննչան չէ նաև բուն Աշխատ գիւղաքաղաքն, որ ծառաղարդ ու պտղաշատ է դարձեալ նոյն ճանապարհին վերայ: Կրկին Աշխատ վիճակներ դէպ ի հարաւային արեւմուտք. առաջնոյն բնակիչք են երկրագործ Գրգուր Գրգուր Ծաճիկք և միւսին վայրենաբարոյ Գրգուր և Գրգուր Կալ ցեղեր: Աշխատ վիճակը հարաւային կողմն է, ընդարձակ ու բազմամարդ մինչև պարունակել աւելի քան 150 գիւղեր, որոց բնակիչք են ըստ մեծի մասին Կարօն Գրգուր (Գրգուր Կալ) Գրգուրքեր, որք երկրագործութեամբ կը պարապին և իրենց ընտիր ու պարարտ ցորենով կը ընուն յար Արապկիլի, Ալինայ և Մալաթիոյ հրապարակներն: Իսկ գաւառին արեւմտեան և ըստ մասին հիւսիսակողմն գրաւել է Մարտիկ Երկայնածիգ ու լայնանիստ լեռնաշղթայն, որ իւր յուսթի հողերով, խիտ կաղնեաց անտառներով, պարարտագոյն արօտներով յինքն կը ձգէ ի գարնանէ սկսեալ ցվերջ ամառան խաշնարած փրդաց հոծ բազմութիւն ամի ամի: Սմբողջ Արապկիլի գաւառին մէջ 300է աւելի գիւղորայ կը կարծուի գտնուի: Իսկ վարչական արդի բաժանմամբ շատ փոքրացել է այն, քանի որ Աղլնայ վիճակն Ալինայ և Արաւուսն Մալաթիոյ ենթարկեալ են:

Արապկիլ Կալ Կալ. — Գաւառին հիւսիսակողմն զմայլելի գրից վերայ գետեղեալ է այս քաղաքն, որոյ անուան ծագման և ստուգաբանութեան մասին ոչինչ ստոյգ տեղեկութիւն ունին բնակիչք: Ի հեռուստ գիտողին աչաց հազիւ կընշմարուի այս զուարճալի քաղաքն, որ ծառաղարդ ու կանաչագեղ բլրոց վերայ և ձորերու մէջ թաքչել է գողցես: Փողոցներն թէև երկրին անհարթութեանէն խորտուբորտ և ծամածուռ, բայց չէնքերն բաւական ձևաւոր ու գեղեցիկ են, մանաւանդ խիստ գեղեցիկադիր և հիանալի՝ երբ ամիթատրոնաձև բլրոց վերայ կառու-

ցեալ են: Կարկաջահոս առուններ և խոխոջածայն ձորեր
կը կտրեն կ'անցնին թաղերն ու փողոցներն, որք ընդհա-
տեալ են նաև անթիւ ծառաստանօք, պարտիզօք և բան-
ջարանոցօք: Շուկայն քաղաքին մուտքն է անհարթ գետ-
նի վերայ, և հազիւ 300 կրպականիէ բաղկացեալ. Սուրբ
Նշան թաղն առանց եկեղեցւոյ՝ անոր շրջակայքն է. Սուրբ
Դէրճ՝ արեւելեան կողմն՝ ձորի մէջ և նորա երկու զառի-
թափներու վերայ ցրուեալ. Սուրբ Յակոբ՝ հարաւային կողմն
և քաղաքին հանդիպակաց բացակայ դրից վերայ. Սուրբ
Լուսինայի՝ հիւսիսակողմն. իսկ Մայր Եկեղեցին՝ քաղաքին
կեդրոնն, որոյ կից են Ազգային «ստեփան» և նորաչէն Ա-
ռաւորդարան: Այս վերջին երկու շէնքերն՝ ձորի մը դարաւ-
անդին վերայ զետեղեալ՝ շատ զուարճալի տեսարան ու-
նին և կը տիրեն բազմաթիւ թաղերու: Առաջնորդարանն
կոկիկ ու վայելուչ շէնք մ'է որ պատիւ կը բերէ քաղա-
քացւոց: Չորս հազարի չափ տուններ ունի Արապկիր, որոյ
կէսէն աւելին Հայոց և մնացեալն Տաճկաց կը վերաբերին.
սակայն եթէ ի հաշուի դնեմք Էսթ-Շէնի արուարձանին
600 տնուոր բնակիչքն՝ Տաճիկք մեծամասնութիւն կ'ու-
նենան: Դար մը յառաջ բուն քաղաքն այդ աւանին մէջն
է եղեր, որ հիւսիսակողմն երկու լեռներու մէջ սեղմեալ
անձուկ ու դժուար տեղւոյ մը վերայ կը գտնուի: Գաղա-
քին արեւմտեան կողմն պարսպաձև ամրափակեալ է Կեօլ-
Տալ լեռին շղթայով՝ որ իւր բարձր գագաթներն չարե-
ւով հետզհետէ դէպ ի հիւսիսային արեւմուտք՝ կը միանայ
Սարը-Չիչէկի հետ: Յիշատակութեան արժանի բան մ'է
որ քաղաքացիք երկար ատեններ քաղաքին շրջակայ ընդ-
արձակ ու խոպան գետիկներն լքանելէ յետոյ, այսօր
սկսեր են զանազան մշակութիւն անել, մանաւանդ այդի
տնկել ինոսա:

Ոստանական վեհալ. — Աւելի քան մի տասնեակ վարժա-
րաններ կան յԱրապկիր, յորոց ոմանք թաղային կամ աղ-
գային և ոմանք մասնաւոր են: Ազգային ուսումնարանն
ամենէն աւելի բարեկարգ և յառաջադէմն կը նկատուի
միշտ, քանի որ Առաջնորդարանի և Ուսումնական խոր-

հրդոյ հսկողութեան ներքեւ կը գտնուի և բաւական եկամտի աղբիւր ունի: Արապկիրի մերադնեայք միշտ կը թու-
թեան յարգը ճանաչել են և ըստ կարի ջանացել իրենց վարժարանաց յառաջագիւմութեան համար: Շատ տարի-
ներ յառաջ՝ այս պատճառաւ Կոստանդնուպօլսէն հրաւի-
րեցին Չըրադեան Յակոբ Էֆէնտին՝ Յագ գիւղէն՝ և Ղա-
լաթիոյ վարժարանի շրջանաւարտներէն արժանաւոր ու-
սուցիչ մը, որ աշխատեցաւ եռանդեամբ Աղգային ուսում-
նարանի մէջ ի սկզբան, բայց յետ ամաց ինչ վատեցաւ՝
քաղաքացւոյ մէջ յայնժամ տիրած նուազ գործունէու-
թեան վրայ: Բայց Արապկիրցիք Չըրադեանի հրաժեշտէն
ետք երկար ատեն անտարբեր չմնացին, այլ հրաւիրեցին
Միհրան Էֆէնտի Խօրթումճեանն, Կոստանդնուպօլսէն՝
յաջողակ դասախօս մը, և յետ սակաւուց դարձեալ Կոս-
տանդնուպօլսեցի Արամ Էֆէնտին և իրենց վարժարանաց
հոգը նոցա յանձնեցին, ի սկզբան անդ մեծ եռանդ և
փութականութիւն ցոյց տալով: Վասն զի յայնժամ վար-
ժարանին չէնքն աւելի ընդարձակեցին ու գեղեցկացու-
ցին, բաղանիք ու խանութներ գնելով հասոյթը շատցու-
ցին և ներքին բարեկարգութեան համար ջանքեր ըրին:
Սակայն դժբաղդաբար այս անգամ ալ երկպառակու-
թեան որոմն միջամուխ եղաւ և ամեն բարիք առաւթուր
ըրաւ: Վարժարանն երկար ամիսներ սոսկալի կռիւներու
և անարգ տեսարաններու թատր կը լինի, քանիցս կը փա-
կուի և կրկին կը բացուի, ուր ուրեմն երկպառակութեան
բազմահար անօթն կը պայթի, կուսակցութիւնք կը յառ-
նեն, երկու վարժապետք, իբարու անհաշտ ոտիներ և
շարժառիթ այսքան անկարգութեան, կ'անջատուին, ա-
ռաջինն Աղգային ուսումնարանի մէջ կը մնայ ընդ հովա-
նաւորութեամբ Հոգաբարձուաց մեծագոյն մասին և երկ-
րորդն ուրոյն կը գործէ մասնաւոր վարժարան բանալով
ընդ պաշտպանութեամբ Տէրպետէրպեան Մինաս Էֆէն-
տին: Ուսումնարանի մէջ կային հարիւրի մօտ ուսանող-
ներ, չորս ուսուցիչք, լուսթիւն, կարգապահութիւն և
բարեկարգութեան բարի նշաններ. բոլոր արհեստաւոր-

ներն, առևտրականք և գործաւորք կը ջատագովէին զՊաշտօն խօրթումսն իբր ծանրագլուխ և բարեբարոյ երիտասարդ, ծայրագոյն սէր և նախանձախնդրութիւն կը ցուցնէին ուսումնարանի շահուց նկատմամբ: Ընդ հակառակն կը պարսաւէին շատ զԱրամ Էֆէնտի որ, սակայն, հարուստ և ազնուական դասուն մի մասին թեւարկութեան ներքեւ էր. իւր վարժարանի մէջ կային աւելի քան երեսուն ուսանող և մէկ երկրորդական: Չկրցայ երկար ատեն մնալ հոս համոզումն գոյացնելու համար թէ ժողովրդեան կարծիքը բոլորովին զեւթ էր կրից տպաւորութենէն, ջանացի սակայն իրաւախոհութիւն գոյացնել և վերջ տալ այս ամենատիւր արարուածին, բայց անհնար եղաւ:

Ազգային ուսումնարանէն ետք յիշատակութեան արժանի է մայր Ժաշտարան, ուր կը յաճախեն փոքր տղայք և կ'ուսանին նախնական ուսումներ. աշակերտաց թիւն էր 200, ընդ հսկողութեամբ չորս պաշտօնէից: Այս վարժարանն կը գտնուի ընդ պաշտպանութեամբ ՍՍԱԹԻԷԼԵԱՆ Մ. ԿՍՐԱՊԵՏ Էֆէնտիի, որ տարեկան 50 ոսկւոյ գումար մը անխափան կը շնորհէ դպրոցին ծախսուց համար: Աշակերտք ճիւղավարժ են և կրօնական ուսման ու պարտաւորութեանց մասին ճիշդ հսկողութեան ենթարկեալ: ՀԻՄՆԱԴԻԲ ԲԱՐԵՐՍԻՆ, թէև արդէն անցեալ դաւուրք, այլ կրթասիրութեամբ, կրօնասիրութեամբ և ուրիշ գովելի բարեմասնութեամբ կը նսեմացնէ ուրիշ երիտասարդ մեծատուններ: Լսել էի թէ չափազանց կրօնասիրական դաղափարներով՝ չներեր որ աշակերտք գրաբառ դրքերն թողուն և նոր դասագրոց վերայ ուսանին. սակայն ինքն հերքեց այդ դրոյցն: Սաղաթիէլեան մայր վարժարանէն յետոյ կը յիշատակուին Սուրբ Նշանի Ժաշտարան և Սուրբ Լուսաւորի Ժաշտարան, ուր տարրական գիտելիքներ կ'աւանդուին. իսկ մնացեալներն բարոյապէս աննախանձելի դրից մէջ կը գտնուին: Այնչափ Ժաշտարան չկայ բնաւ:

Բայ ի Սաղաթիէլեանէն, որ Այնթապի մէջ բաւական թանկ կալուածներ կտակել է իւր վարժարանին, որ արդէն նշանակեալ 50 ոսկւոյ միջոցաւ կ'ըստանայ կտակեալ

գումարին տողոսն, նշանաւոր է նաեւ բնիկ Արապկերցի ՊՕՂՈՍԵԱՆ մեծաշուք ԿԱՐԱՊԵՏ ԷՓԷՆԱԹԻ, որ Եղիպտոս կը բնակի: Արապկերի վարժարաններն բազմիցս այս ԲԱՐԵՐԱՐ Հայրենակցոյն առատ նուէրներն վայելել են և բարեբաղդ են որ մեծագումար կտակ մը ևս պիտի վայելեն յետ մահուան յիշեալ Ազգայնոյն:

Այժմ Արապկերի ճոխ ազգայիններն են Եղիպտոս, Հանէւան, Մելէւան, Եկաւան, և այլն:

Խօսքս վերջացնելէ յառաջ հարկ կը համարիմ յիշել նաեւ թէ Արապկերի լրջամիտ ու հեռատես ազգայինք դժգոհութիւն կը յայտնէին Գերապատիւ Ենէկ Սեփաւանի նկատմամբ և կը պարսաւէին նորա չտիրապէս զիւրազրգիւ, բարկացոտ, փարթամասէր և մանաւանդ հասարակական մասին անարգելի բնաւորութիւնն, իսկ ժողովրդեան մեծ մասն կը դիտատէր զայն իբրեւ գործունի, կառավարելու արհեստին տեղեակ և զրկելոց պաշտպան առաջնորդ մը և մեծ փափաք կը տածէր նորա վերադարձին:

(Շարունակելէ)

Երեւ, 18 յուլիս 1885:

Ս. ԱՄԱՏԵԱՆ

ԲԱՐԵՄԱՂԹՈՒԹԻՒՆՔ

Ի ՇՆՈՐՀԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԱՇԷՆ ԱՊԱՐԱՆԻ
ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԷՖԷՆՏԻ ՍՊԱՐԹԱԼԵԱՆ

Յեանքն առաջին Հայր անսկիզբն եւ անմահ
Նո համայնից կեանս ի մարմնի ամրապան,
Յորջափ պատկառ կան օրինաց բնական
Յնծայից կեանս կեցցեն յԱստուած ապաստան:
Ը՞ր Ահաւորն նախ պատրաստեաց զայս աշխարհ
Վասն մարդկան իբր առժամեայ ճանապարհ.
Մաւառնարեւ սլանայ ապա կայս յարկեան,
Երանաւոտ վայելէ կեանս անվախճան:
Միայն զի մեզ Նա ուսուցի գործել միշտ,

Յուսով գինեալ պարտել զգալսարն եւ գվիշտ :
 Որ այսչափ վեհ եւ հրաշակերտ յօրինեաց
 Վայելչաշուք գալսարհս ի բնակ կենդանեաց
 Հանճար բարի իւր ծառայից պարգեւեաց
 Անշուշտ շինել իւրաքանչիւր տուն ինքեանց :
 Նոյն բնագոռմն է որ շարժե գրոջունս,
 Նոյն գիտութիւն եւ կենդանեաց շինել բոյնս :
 Ե՞ր ոչ ուրեմն եւ մարդ իշխան կենդանեաց
 Սատար գտցէ յայս երկնաշնորհ պարգեւաց
 Դուքեան իւր զկարեւորս յօրինել,
 Փար լուսառու ի ծովափնեայս նշողել,
 Դին ի փառս կանգնել շքեղ սուրբ տաճար,
 Նոյն եւ ինքեան կառուցանել բնակավայր :
 Տիրապարգեւ ըստ հանճարոյն արդ կանգնի
 Ի ծովափունս Հովերածինն Զմիւռնի
 Մխրակառոյց նոր ապարան Ձեր շքեղ,
 Պարոսեան կիճք շուք տան նմին հրաշագեղ .
 Ամենազարդ եւ քաջակիրք ճաշակօք
 Բախճանական կահաւորեալ կարասեօք :
 Թեւատարած Հոգին Աստուած գնովաւ
 Ամենավայր ոլորտացի հովանեաւ :
 Ացցի՛ տունդ այդ զանճիւք շնորհացն Աստուծոյ,
 Երանաւ՛տ լիշիք Ամուլբլղ սիրոյ :
 Աստղն Հայկայ հովանացի նոր գեկիք,
 Նորանշան կաթեցէ շաղ մարգարիտ :
 Քարբառք Հիւսսի մի՛ մեղիցեն տան Ձերում,
 Արեգն ի տուէ, լուսին շողուն գիշերում :
 Քակեգն Հեփեստ պարուրեսցի յիւր կեդրոն,
 Երկրացին ժանիք նորա ի ցըրօն :
 Բենատեսին Ձեր համանունն օրհնութիւն
 Ամենակուռ ամրացուցէ զՁեր տունն :
 Բաբունն Յիսուս ասպնջականդ ընդ յարկաւ
 Անանշրպետ լցցէ ի շնորհս իւր անբաւ :
 Ձի բարերար էք Դուք Ազգիս կարողին,
 Քանճ կրեսոսեան եւ սիրտ խոնարհ միասին
 Ի Ձեզ կրէք՝ որ վեհ ճիրք են հոգւոյ Ձեր,
 Մրտիւ մաղբեմք կեցչի՛ք յաւետ ի փառս մեր :

Ա. Ա. Յ. Պ.

ԳՈՎԵՍՏ ԳԵՂԵՑԿԻՆ

Մաքուր պատկերով, նըման հրեշտակի,
Անգին մարգարիտ յեռեալ ընդ ոսկի.
Սէք, Աբխաղում, Յովսէփ սխարայի,
Անճամբ վայելուչ ի մեջ ամենի:
Կու. նմանիս դու ծաղիկ նռնենի.
Պտղով բարունակ, եւ դաւար ուռի.
Դու քաղցրահայեաց փրբեալ վարդենի,
Արմաւ եւ շուշան եւ նըշդարենի:
Յաներդ (յօներդ) ե քաշած քան զքափած քուր,
Թարթափդ ու բիբերդ քան զնշդարի սուր,
Սպանանես գերես յարն (յօրն) հազար ու բիւր,
Յով որ կու. նայիս նա առնես ~~հարբ~~:
Սիրովդ լափեցիր 'ւ արիւր սիրտըս խոց,
Կու. տապիմ կ'այրիմ ես որպէս հընոց.
Սըրտես կու. քափի կայծ, կրակ ու բոց.
Զայդ Աստուածային պատկեր քո ինձ ցոյց:
Ոսկի ի Հընդկաց 'ւ ակըն պատուական,
Շուրջ գամ եւ փնտռեմ ըզբեզ անխափան.
Ես եմ քեզ խնդրող եւ վաճառական,
Նայեա'ց մեկ ընդ իս աջաւքդ (աջօքդ) լուսընկան,
Կամ քա'ղցր խաւսէ (խօսէ) կամ տո'ւր պատասխան:
Քո մեջքդ ե բարակ քան զուռի վարոց,
Սպիտակ ատամուքդ մարգարտէ շարոց,
Ո'վ քաղցրատեսիլ պըտուդ դու ծառոց,
Այդ շիրին լեզուէդ տո'ւր երկու գրոյց:
Քան զշամբ եղեգան ելեր ես շիտակ,
Ունքերդ ե կամար որպէս զաղեղնակ,
Աչերդ ե պայծառ որպէս ըզծովակ,
Ղարդ եղէ ի ներս, 'ւ եղէ անճարակ:
Խանջարով սիրոյդ հրեղեն անտերուդ
Հոտայ ի սրտես եղէ խուրդ ու մուրդ.
Ամպի պէս ածես յիս սաստիկ կարկուտ,
Թե ես մեռահիմ, քեզ ի՞նչ շան 'ւ աւգուտ (օգուտ):
Պե'տրոս, երազդ ի բարին,
Էրնէկ երա'զ տեսնողին:

ՍՐՈՒԱՆՁՏԵԱՆՑ Գ. Վ.

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ*

Սեպհականութեան ցարաբերութիւնն աշխարհութեան արդիւնաւորութեան հետ. — Քաղաքային օրէնքն արդարութեան կիրառութիւնը պարտի լինիլ և մէն մի անհատի ապահովել ինչ որ իրեն կը պատկանի, ինչ որ օրինաւորապէս իրն է: Այս սկզբն վրայ հիմնուած է սեպհականութիւնն, որ քաղաքային հիմնարկութեանց մէջ կարեւորագոյնն է: Բանականութեան և իրաւանց սահմանին մէջ՝ սեպհականութիւնն է բան մը գործածելու անկողար իրաւունքը: «Մի սեպհականութիւն, կ'ըսէ նաև իրաւամբ Արիստոտէլ, մեզնէ դուրս գործիք մ'է և մեր գոյութեան անհրաժեշտ:» Իր ճակատագիրը կատարելու համար կարեւոր է սեպհականութիւնը մարդուն, վասն զի իր անհատականութեան անհրաժեշտ մասն է լրացուցիչ: Ուստի իր աշխատութեան բոլոր արդեանց սեպհականութիւնն անոր երաշխաւորելու հարկ կայ. այսպէս կ'պահանջէ իրաւութիւնն, այսպէս կ'պահանջէ նաև հանրային շահը: Վասն զի իր ճգանց օրինաւոր վարձքը վայելելու ստուգութիւնն է որով մարդ կ'մղուի կարելի եղածին չափ աւելի և լաւ աշխատելու:

«Վալուածատէրներ աւելցընելը՝ պարկեշտ մարդիկ աւելցընել է. մշակին հող տալը՝ կարելի եղած մեծագոյն բարիքն է. որքան հողը բաժնուի, նոյնքան կ'բարւոքի և կ'բարգաւաճի» կ'ըսէ Բօլ Քուրիէ:

Ժառանգական դրութեանց ներգործութիւնն աշխարհի արդիւնաւորութեան վրայ. — Մարդկային գործունէութեան վրայ, ընկերութեանց կազմաւորութեան և ընթացքին վրայ չատ մեծ է ժառանգական այլ և այլ տարբերութեանց ներգործութիւնը:

Մարդկային ընկերութեանց մէջ մեծ փոփոխութիւն մը չի ներ, կ'ըսէ Դօքվիլ,՝ առանց գտնելու այս փոփոխութեան պատճառներուն մէջ ժառանգութեանց օրէնքը:»

Երբ լաւ մը քննուին հարստութիւն արտադրելու համար

* Տե՛ս Ժ. Կ. տարի, երես 325, 377, 413, 473, 558, 608, 645:

՝ Աւէքսիս տը Դօքվիլ (1805-1859) թէև յատկապէս քաղաքական տնտեսութեամբ չգրադեցաւ, բայց իր Հարաւորութիւն Արեւիկ և Յեղիւնութիւն ու Հիւ Երբեքն անուն սքանչելի գործոց մէջ լուսավայլ տնտեսութիւններ սփռեց հանրավարական ընկերութեանց ընթացքին վրայ:

մարդիկը մղող շարժառիթներն, իսկոյն կ'տեսնուի որ՝ բանու-
րին համար օրական պիտոյքը կ'բաւէ իրեն աշխատութեան յոր-
դորելու, և մինչև անգամ ամենէ հեռատեսները կ'յիութան մի
քիչ բան խնայել՝ ծերութեան օրերու համար: Բայց մեծ մեծ
գործեր կատարելու համար, բարեգլման գործեր՝ որոց արդիւն-
քը շատ տարիներէ ետքը կ'քաղուի, պէտք է ինկատի առնել
զաւակներու շահն: Ո՞վ պիտի տնկէր ծառեր՝ որոց պտուղն ան-
ծանօթ մարդիկ քաղելու պիտի ելնէին: Ուրեմն դրամագլխի
հաստունմն ու պահպանումն ժառանգութեան հիմնարկութիւնը
կ'պահանջեն:

Աշխատութեան արդիւնաւորութիւնը պահելու և աւելցընե-
լու համար միթէ լաւագոյն միջոցը միայն մէկ զաւակի տալն է
հողային կալուածներն, ինչպէս կ'տրամադրէ Անկլիական օրէն-
քը, թէ ոչ լաւագոյն չէ որ այդ կալուածներն ամենուն մէջ բաժ-
նուին, ինչպէս կ'պահանջէ Ֆրանսական օրէնդրութիւնը:

Երբեմն կալուածի մը բաժանումէն յառաջ եկած անպատե-
հութիւնները բան մը չեն համեմատութեամբ այն մեծ օգուտ-
ներուն որ կ'ծաղին երբ բաղմաթիւ ընտանիք կարելի եղածին
չափ մասնակից կ'լինին սեպհականութեան:

Ազատութեան պայմանն և անոր լրացուցիչ մասն է սեպհա-
կանութիւնն: Իրեւան այս է որ մէնմի ընտանիք ունենայ իր
տունն, իր դպտն, իր աշխատութեան գործին կամ մի հաւաքա-
կան դրամագլխի մասն ներկայող տիտղոս մը, օրինակի համար,
մի գործատունի կամ ուրիշ ո և է ձեռնարկութեան մէջ: Ժառան-
գական օրինաց տնօրինութեամբ է որ այս իտէպը կրնայ իրանալ:

Ագարակային քրտնեանց ներգործութիւնն աշխարհայե
քրտնեան վրայ: — Երկիրը մերթ հողատէրին ձեռք կ'մտնուի,
մերթ ուրիշներու միջոցաւ՝ որոց կ'տրուի անոր վայելքն այլա-
զան պայմաններով, ինչպէս ընկերակցական, երկարատե, կար-
ձատե վարձակալութեամբ, և այլն:

Վարձակալութեան եղանակն այնքան աւելի նպաստաւոր է
արտադրութեան որքան որ վարձակալն կատարելապէս ապահով
է իր աշխատութեան և իր ըրած բարեգլմներուն արդիւնքը
վայելել: Այս նկատմամբ՝ ամենէն չահաւորը հողատէր լինին է:

Անգլիացի մի մշակական տնտեսագէտ, Արթիւր Երնկ,* ը-

* Արթիւր Երնկ (1741-1820) հրատարակեց մի շատ մշակական տնտե-
սութեան գործեր: Իր Ուղևորութիւնն է Ֆրանսա (1787-88) շատ հրահանգիչ
է:

սաւ. «Տճւր կալուածատէրի մը մի ժայռի անկիւնն և դայն մի պարտէզ պիտի դարձնէ. սեպհականութեան մոգական զօրութիւնն անբերրի աւազն ոսկիի պիտի վերածէ:»

Գնա՛ Պիրէնեան լեռներն՝ ի Դոսդանա. պիտի տեսնես Ապէնինեանց զառիթափներուն վրայ, կամ Նափտլիի ծոցին մօտ՝ ի Քաբըրի, որ անուանի եղած է Տիբերիոս կայսեր մենաւոր բնակութեամբ, պիտի տեսնես կրային ժայռերու այդ խոթ ու խուժիւն վրայ հոգն որ մարդու ձեռօք կազմուած է: Բլուրներու դարձիվարին վրայ շինուած են քարաշէն դարաստաններ. հողը հոն բերուած է կողովներով և նոյն աշխատանքը կ'կրկնուի՝ ամեն անգամ որ բուռն փոթորիկ մը պատահի: Այգետունկ և ձիթեանիներ տնկուած են այդ ժայռին վրայ, որու ստորոտը կ'բուսնին ցրեհեն ու դերմաստը: Հողատէրն իր ճակտին քրտինքով ստեղծած է այդ սեպհականութիւնն: Ահա ի՜նչ կ'ընէ մարդ երբ ստոյգ է թէ անբողջովին պիտի վայելէ իր աշխատութեան պտուղը:

Երկրագործութիւնը քաջալերելու միջոցներէն մին է նաև երկարատև վարձակալութիւնը. վասն զի երկրագործը չբարուքեր երբէք հողն երբ վարձակալութեան պայմանաժամը կարճաւոր է, և իր ընելիք բարւոքումներու արդիւնքը բուն կալուածատէրը պիտի վայելէ . . . :

Կերպ կերպ վարչարարութեան ներգործութիւնն աշխարհութեան արդիւնաւորութեան վրայ. — Մարդ այնքան աւելի խնամօք և եռանդով պիտի աշխատի որքան իր ստացած վարձը ճշտիւ համեմատի իր աշխատութեան քանակին և որակին հետ: Հաւասարապէս վարձատրէ՛ ժրջան գործաւորն և ծոյլն, երկուքն ալ կարելի եղածին չափ քիչ աշխատելու պիտի նկրտին:

Եթէ մարդ այնքան աւելի կ'գործէ որքան իր գործունէութեան չարժանիթը զօրաւոր է, կարելի է՝ այս տեսութեամբ՝ հետևեալ աստիճանական կարգով դասել բանւորները.

- ա) Բանւորն՝ որ իր բոլոր արտադրածն իրեն համար կ'պահէ.
- բ) Բանւորն՝ որ իր վաստակին մի մասն կ'ընդունի.
- գ) Բանւորն՝ որ իր ըրած գործին համեմատ կ'վճարուի:
- դ) Բանւորն՝ որ իր սպառած ժամանակին համեմատ կ'վարձատրուի.

է) Գերին՝ որու բոլոր աշխատութեան արդիւնքն իր տիրոջ կ'պատկանի:

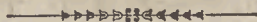
Տես միանգամ սա անշուք մշակը. դեռ արևը չեղած արդէն

իր արտին մէջն է, և արեւը մարը մանեւէն ետեւ՝ դեռ ևս կ'աշ-
խատի. վասն զի բերքն, այսինքն իր բարօրութեան աղբիւրը,
կախումն ունի իր գործունէութենէ:

Պաշտօնաւորներուն ծուլութիւնն առակ դարձած է. վասն
զի մի և նոյն կ'մնայ իրենց ամսականն, ինչ տեսակ գործ որ ը-
նեն:

Գերութիւնը զրկելով մարդս իր սեպհականութենէ և ազա-
տութենէ, անոր աշխատութիւնն ամլութեան դատապարտած
է: Հին ազգաց նիւթական յառաջդիմութեան գլխաւոր արգելք
եղած է գերութիւնը:

ԽՄ. ՏԸ ԼԱՎԼԵՅ

ԽՆԴԻՐ ԷՋՄԻԱՇՆԱՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆ

ԼԸ

Կաթողիկոսական ընտրութեան ժամանակը կը մօտի,
և թէև Էջմիածնայ Սինոդէն ուղղելի հրահանգները տա-
կաւին չեն հասած ազգային Պատրիարքարանի, սակայն
ժողովուրդն, ազգային երեսփոխաններն ու մամուլը վե-
րըստին յուզման մէջ են: Ժողովուրդն ահաբեկ կ'հարցը-
նէ թէ արդեօք այս անգամ ինչ ընթացք պիտի բռնէ
ազգային ժողովն, որու երեսփոխանները կը խորհին ան-
շուշտ ազգասիրական ոգւով կատարել իրենց պաշտօնը,
կ'խորհին անտարակոյս ընտրութեան մասնակցելու դիւ-
րին եղանակ մը գտնել, մինչդեռ ազգային մամուլը դեռ
ևս այս ընտրութեան եղանակը չորոշուած, սկսած է իբ-
րեւ յարմարագոյն ընտրելի ցոյց տալ և երկար ներբող-
ներով և կենսագրականներով երեսփոխանութեան յանձ-
նարարել Գեր. Խըրմեան Հայրիկն՝ կաթողիկոսական պաշ-
տօնին համար:

Այս բաւական չէ. յառաջդիմական տնտեսական երես-
փոխանական խումբն, որ կարծես թէ ազգային Ժողովոյն
խղճին, մտքին ու կամքին աւանդապահն է, ինչպէս գե-

ժաղանցապէս ցոյց տուաւ նոր պատրիարքին ընտրութեան առթիւ, դումարուելով մի քանի որոշումներ կը ձեւաբանէ այս խմաստով. — Գումարելի երեսփոխանական ժողովին մէջ նորոգ քուէարկութեամբ եռանուն ընտրելեաց ցուցակ մը պատրաստել, այդ ցուցակին դրուելը դնել Գեր. խրիմեանը, և որոշեալ ժամանակին երկու պատգամաւորներու ձեռօք այդ ցուցակը յղել Էջմիածին ընտրող ժողովին ներկայելու համար:

Մեր այս համառօտակի նշանակած շարժումները ցոյց կ'տան, թէ թէ՛ Ազգին գործօն կոչուած մարմիններն՝ իւրենց աջակից ունենալով մայրաքաղաքին հայ մամուլն, անյեղոյն դասերուն միշտ անսաստ, տրամադիր կ'երեւին կրկնել՝ կաթողիկոսական նախորդ ընտրութեան առթիւ գործուած սխալները, երբեք թէ՛ սահմանադրական օրէնքն վերին ազդեցութեանց գործիք ըրած են և անոնց շուրջին տակ ապօրինութեան կ'ձկտին. երբեք թէ՛ թիւր սկզբունքի և դիւանագիտական սխալ հաշիւներու վրայ կ'հիմնեն ընտրելիութեան հանգամանքն և կանխակալ ոգւով որոշուած ընտրելոյն ընտրութիւնն ազահոս վերու համար, վերստին ի գործ կ'դնեն ապօրէն միջոցներ և օգուտ քաղելու կ'ճգնին դիտմամբ տարածուած սուտ համբաւներէ, զրպարտութեան միջոցն իսկ չանգոսնելով:

Եւ իրաւի նախ՝ յառաջդիմական գործունէն, որ այսօր հոմանիշ է ազգային երեսփոխանական ժողովին, ինչպէս կարող է ընտրութեան այս ինչ կամ այն ինչ եղանակը տրնորինել, քանի որ այդ եղանակն որոշելու իրաւունքն ի վաղուց բռնած ստրկական դիրքովը կորուսած է, քանի որ առաջին ընտրութեան՝ բարձրագոյն հրամանաւ՝ բեկման պատճառներէն մին Պալատինոյ համեմատ չլինելն է, քանի որ այս պարագայն գիտնալով հանդերձ 1836ի Կոնստանդնուպոլսէան մասին ո՛ր և է խնդիր մը բարձր. Դրան միջոցաւ Ռուսիոյ կառավարութեան ուղղելու ժամանակին յանձնչառաւ, իր բերանն եղող լայնածաւալ թերթի մը հրահանգաց համեմատ, որով կ'յորդորէր երեսփոխանութիւնըն անձայն և անտրտունջ ընդունիլ հզօր տէրութեան մը

հրամանները, այս վաստաբանութեան վրայ հիմնուելով թէ՛ Դիտաձները հաշտակային դրութեան վրայ չեն կրնար ներգործութիւն ունենալ, թէ՛ Պալաթներու առջեւ մինչեւ դեռ տինը ծուլը մեր սեպուհ պարտաւորութիւնն է, և թէ նոր ընտրելի կաթողիկոսի մը գործն է կարգադրել այդ ծանրակշիռ խնդիրը: Միթէ այս անհեթեթ ընթացք մը չէ: Տրամաբանութեան ո՞ր կանոնը կ'ներէ առաջադրել թէ՛ պարտ է հնազանդիւ Պալաթներու, որ կ'տրամադրէ վիճակային պատգամաւորաց ձեռօք կաթողիկոսական ընտրութիւն յիշմիածին, թէ պէտք չէ երբէք Ա. Մայր երկու տարի առաջ առաջարկած քաղաքն և ոչ վերջէն պաշտպանած այն կարծիքին համեմատ գործել, որով կ'առաջարկուէր՝ իբրեւ կտրուկ և օրինաւոր եղանակ, Ս. Սինոդին իմաց տալ որ Հոգեւոյս Ներսէս Սրբազանէն ետք՝ Ազգին ընտրելին Գեր. Մելքիսեդեկ Մուրատեանց Սրբազանն է, թէ պէտք չէ այդ ընելով մեծ տէրութեան մը դիտաձնութեան վերաբերել ըսել, և ապա եզրակացնել թէ՛ Ազգային Ժողովն իր մէջ երեք կաթողիկոսական ընտրելի պիտի որոշէ և յատուկ պատգամաւորներու ձեռօք թուրքիոյ հայոց կամքն եռանուն ցանկի ձեռով իշմիածին պիտի հաղորդէ, և այդ ցանկին վրայ պիտի կատարուի ընտրութիւնն իշման Տաճարին մէջ: Լաւ, բայց կ'կրկնենք, Պալաթներու տարբեր կերպով կ'տրամադրէ ընտրութեան եղանակն, կ'ուզէ որ մէն մի առաջնորդական վիճակ իր երկու պատգամաւորները զրկէ իշմիածին և իրեն առջեւ գոյութիւն չունի ոչ ազգային ընդհանուր Ժողով և ոչ Սահմանադրութիւն: Արդ՝ այդ ազգային Ժողովը պարտաւոր չէր գտնէ իր գոյութեան մէկ փայլուն ապացոյցը տար, մեծ խնդրոյն դէմ այս ընտրութեան կարեւոր մի կէտը կանխաւ պարզելու ջանալով և ապա արժանն տընօրինել, որպէս զի իր հեղինակութիւնը ծանր և նուաստացուցիչ հարուածներ չկրէ: Բայց ոչ, մեր դիւանագէտները կ'որոշեն, կ'ձեւաբանեն և ապա եթէ ուրիշներ աւրին իրենց դրածն ու որոշածը նուաստութիւն չեն համարիր, մինչդեռ քրէական յանցանք կ'սեպեն յանուն

ազգային իրաւանց և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ օրինաց՝ մերժել այն միջամտութիւնն որ կ'վրդովէ ազգին խիղճն ու կրօնական զգացմունքը, խանգարելով նաև եկեղեցական հնաւանդ վարչային դրութիւնն, յիմարութիւն կը սեպեն դէպ ժամուն և արժանավայել ոճով Խնդրաբեր կամ Դիմումներ մատուցանել, դէժ այդ միջամտութեան ծանր հետևանքը մեղմելու և որոշակի շեշտելու Ազգին բռնելիք ընթացքն իր ամենէ մեծ ու կենսական մէկ խնդրոյն նկատմամբ:

Երկրորդ՝ Ազգային ժողովին կշիռն ու հեղինակութիւնը դժբաղդաբար տեղափոխուած կ'երեւին: Մօտաւոր ու հեռաւոր դաս մը բարձրագիւր անձերու հրամաններուն խոնարհ կամակատար, ժողովն իր ծանրութեան կեդրոնը կորուսած՝ ամեն ծանր խնդիրներու մասին համաժողով և համակամ ձայն ունի: Ազատ, անկողմնակալ և հասուն վիճաբանութեանց բանաւոր արդիւնքը չեն իր որոշումները, իր մէջ կենդանութիւն, մեծամասնութիւն և փոքրամասնութիւն չկան, այլ դրեթէ միշտ Բաշխարհայեցողութիւն և Դիմումներ, որով կ'թաղուին կենսական խնդիրներ և անոնց հետ կ'կորսուին նաև փոքրաթիւ ազատախօս երեսփոխաններու ձայները: Եւ օրէնսդիր անուն կրող ժողով մ'ի՞նչ նշանակութիւն կրնայ ունենալ երբ իր ծոցը չունի ընդդիմադիր մարմին մը, չունի Լուսակցութիւններ, չունի վերջապէս գոյն և ինքնութիւն: Յաւանքեման միութիւն մը դուրսը՝ ըստ հաճոյս կ'կտրէ և կը ձեւէ ամեն կարևոր խնդիրներ՝ որ սակայն յատենի ժողովոյն երկար և ծանրակշիռ նկատողութեանց կարօտ են որ լուսաբանուին, և ապա իր կամքը կ'ներկայէ իրբեւ վճռադիր՝ որ օրինական բովէն կ'անցնի ու կ'ընդունուի միահամուռ, իսկ եթէ դիմադրութեան հանդիպի, իսկոյն ըմբոստ ձայները կ'սեղդուին և Ազգն այս անխորհուրդ վճիռներու միասը կ'տուժէ, ի շնորհս այն երեսփոխանութեան, որ իր թերակատար կազմութիւնը գոնէ պարտաւորութեանց անթերի կատարմամբ և ինքնուրոյն գործունէութեամբ մոռցընելու խաճեմութիւնն անդամ չունի:

Երբորդ՝ մեր Աղգին արդի ղեկավարները գիտօրէն կամ անգիտօրէն կրկներեւոյթի մը զոհերն են տակաւին: Անդէպ, հեռաւոր և անորոշ նպատակի մը հետամուտ՝ ամեն ազգային գործերն այդ նպատակին տեսութեամբն որոշելու կ'ճգնին, անտես առնելով այն պատմական դառն փորձերն ու պատրանքն և ամենօրեայ դժուարութիւններն որ մեր յառաջդիմական քայլերը կ'շփոթեն: Պատրիարքական, կաթողիկոսական և այլ ծանր խնդիրներ լուծելու ժամանակ չեն խորհիր սովորաբար թէ ինչ միջոցներով այդ խնդիրներուն լուծումը կրնայ մեծագոյն օգուտը բերել Աղգին և անոր ներքին զարգացումն ապահովել, այլ կ'մտածեն թէ ինչ ներգործութիւն կրնայ ընել առաջադրեալ մութ նպատակին և արտաքին աշխարհի վրայ: Չեն նկատեր թէ ինչ տեսակ յատկութեանց տէր եկեղեցականներ կարող են արժանապէս վարել իրենց պաշտօնն և Աղգին իսկական ու բազմադիմի պիտոյքը հոգալ, այլ կ'որոշեն ընտրել այնպիսիներ որ իրենց անորոշ ու տարտամ տեսակիտին, դիւանագիտական հաշիւներուն և միտումներուն ծառայեն ու գործիք լինին:

Բայց եթէ այսպիսի թագուն կամ տարօրինակ յատակագիծներ պատրաստուելու միջոցին՝ ժողովրդեան ուղիղ բնազդն ու դատումն ազգային ճշմարիտ շահուց բուն շաւիղն ընդնշմարեն և յարմարագոյն ընտրելին յարմար աթոռի վրայ բազմեցունելու փափաք, յոյս և կարծիք յայտնեն, անմիջապէս ազգային զգացմանց ինքնակոչ թարգմաններ կ'չարթեն քսու ու մատնտու լեզուներ, կը վարձեն ստրկամիտ գրիչներ, կ'հաւաքեն փողոցի լուրեր, կ'հնարեն զրպարտութիւններ և՛ այս տեսակ վատ գործիչներով զինուած՝ կ'իջնեն հրապարակն որ հասարակաց ձայնն ու զգացմունքը պղտորեն և իրենց սիրական նպատակին դէմ ելած ամեն խոչնդոտն բառնալու կ'ճգնին, մինչեւ իսկ հրատարակել տալով գաւառացի ժողովրդեան կողմէ ինչ որ այդ ժողովուրդն երազած իսկ չէ: Եւ երբ միանգամ չորս դին անբաւ թուք, մեղան ու աղտ թափելով յաջողին տիրանալ իրաց վիճակին, երբ միան-

գամ հրապարակին վրայ կ'տեսնեն տրժանիք և արդարութիւն հալածական, ճշմարտութիւնն ու իրաւունքն անձայն, այն ժամանակ կ'կարծեն թէ կարող են յանուն Ալգին դաւել անոր իրաւանց գէմ անպատիժ: Ուստի հռչակելով անպատկառ թէ ներկայացուցիչ են հասարակաց կարծեայ՝ իրենց անձնական դրօշը կ'աւարդեն, կը հրաւիրեն միամիտներն որ այդ դրօշին ներքեւ հաւաքուին, որպէս զի իրենց ընտրելին բարձրացընեն այն գահն, որու համար սակայն կամ անհետամուտ է, կամ անարժան, կամ տկար ու անփորձ:

ԼԹ

Կաթողիկոսական նախորդ ընտրութեան ժամանակ տեղի ունեցած տարօրինակ իրողութիւնները մանաւանդ անժխտելի ապացոյցներ են մեր գիտողութեանց: Հոգելոյս Ներսէս Սրբազանի անընդհատ հրաժարականներուն հակառակ, Ալգին իմաստուն ղեկավարները դրեթէ քանի ուզեցին զինք հանել կաթողիկոսական աթոռն, և Ներսէս թերեւս ակամայ կ'համակերպէր այդ բռնութեան: Եւ այդ նպատակն ի կատար հանելու համար ինչէր չըրին. ի՞նչ իրաւունքներ առաթուր չկոխեցին, ի՞նչ արժանաւոր անձնականութիւններ ազարտելու փորձ չփորձեցին, ի՞նչ դիւանագիտական և հեռագրական թելեր ու չուաններ չկտրեցին, ի՞նչ աղքատաւ շարժումներու տեղի չտուին: Եւ ի՞նչ էր իրենց նպատակն, ու ի՞նչ վախճան ունեցաւ այնքան իրարանցումն, եթէ ոչ անըջային նկատմանց ունայնութիւնն, ազգային անպատուութիւն, բեկումն ընտրութեան, մահ Ներսիսի և անդարմանելի կորուստ ժամանակի և ազգային նուիրական շահերու:

Բայց պատմութիւնը մեզի համար դասեր չունի. գոց գիրք մ'է մեր գործօն մարմիններու առջև: Ուստի՝ կաթողիկոսական նոր ընտրութիւնը՝ նկատելով մայրաքաղաքի և դաւառներու մէջ, մամլոյ և պաշտօնական ակումբներու մէջ անցած դարձած գէպքերն, բարեգուշակ չերևիր: Այս անգամ կաթողիկոսութեան իբրև սր-

ժանաւորագոյն ընտրելի կ'հռչակեն առ հաստրակ Կ. Պօլսոյ հայ մամուլն, յաւաքեալն Քառասնէն և վանեցի ազգայիններ, զխորմեան, որ նախորդ ընտրութեան արդեանց նայելով անշան քուէ ստացած էր Էջմիածնայ Ընտրողական Ժողովին մէջ: Այս բաւական չէ, խորմեանի ընտրութիւնն ապահովելու համար՝ ստոյգ ազբիւրէ կ'իմանանք որ Ներսէսի ընտրութեան հեղինակները կ'գործեն՝ իբրեւ հաւատարիմ հետեւորդ «անդաւ» քաղաքականութեան մը, յատուկ գործակալներ գաւառները կ'ընթին, որ ընտրելոյն ի նպաստ ցոյցեր պատրաստուին, և անտարակոյս մայրաքաղաքի վանեցի հայրենակիցներ ընտրութեան նօթարին մէջ իրենց բոլոր ոյժը դնելու և Ազգային Ժողովին վրայ ծանրանալու չպիտի կասին, եթէ երբէք Ժողովը վարանման նշաններ ցոյց տայ կամ ընտրելեաց ցանկին գլուխը չ'դնէ Հայրիկին անունը: Զարմալի չէ նաև եթէ նոյն ինք Հայրիկ՝ առաքելական համեստութեան ժամն անցած համարելով, մեծ փափաք ու եռանդ յայտնէ Ս. Լուսաւորչի Գահն ելնելու և Հայրիկ անունն հետ Հայրապետ անունը լծորդելու: Բայց այդ պատրաստութիւններն ու շարժումները տարագէտ և Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ընտրական կանոնաց հակառակ, անարժան և անպատուարեր են նաև Կաթողիկոսներու կարգն անցնելու սահմանուած բարձր եկեղեցականի մը, քանի որ համակրական ցոյցեր, գրուածք, ներբողներ և ուռուցիկ ու փայլուն կենսագրական յօդուածներ չեն որ այնքան անոր արժանեաց կրնան վկայել, մանաւանդ ներկայ ժամանակիս մէջ որ այդ բաները շատ աժան կ'ծախուին, որքան կարող են վկայել գործեր, արդիւնք և այն կարևոր ու անհրաժեշտ հանգամանքն որ եկեղեցական մը Ազգին հոգևոր բարձրագոյն իշխանութեան համար ամենէ յարմարն ու արժանաւորը կ'կացուցանեն:

Եւ ինչ են այդ կարևոր հանգամանքը: Թէև արդէն Արեւելեան Մօհա* մէջ երկարօրէն գրած ենք թէ Կաթողիկո-

* Տե՛ս 1883ի նոյեմբեր ամսագիր:

սական պաշտօն վարող եկեղեցական մը ինչ բարոյական,
մտային և վարչային յատկութիւններ պարտի ունենալ,
այդ պաշտօնն արդիւնապէս կատարելու համար, սակայն
անպատեհ չենք համարիր նորէն յայտարարել թէ խրիմեան
Սրբազանին պէս բարձրաստիճան եկեղեցական մը կրնայ
ունենալ և ունի բարոյական ընտիր բարեմասնութիւն-
ներ, բարեսրտութիւն, ազնուամտութիւն, վեհանձնու-
թիւն, անշահասիրութիւն, մարդասիրութիւն, անձնուի-
րութիւն, կրնայ ունենալ և ունի մտային գեղեցիկ կարո-
ղութիւններ, եկեղեցական կարգաց և կանոնաց և Սուրբ
Դրոց հմտութիւն, գրական բարձր տաղանդ և բանահիւ-
սական հանճար, հայրենասիրական ոգի և յառաջդիմու-
թեան սէր, սակայն բոլոր այս առաւելութիւնները չեն
ապացուցաներ որ խրիմեան Հայրիկ կարող է, ինչպէս
պարտ է, վարել կաթողիկոսական բարձր պաշտօնն։ Այս
պաշտօնը կ'պահանջէ ոչ միայն մեր ակնարկած յատկու-
թիւններն, այլ և հաստատ կամք և սկզբունք, բարոյա-
կան մեծ արիւթիւն, իրաց և մարդոց խորին ծանօթու-
թիւն, վարչային և տնտեսական ոգի և հմտութիւն, ազ-
գային հիմնարկութիւնները շարդացընելու և որոշ նպա-
տակի մ'առաջնորդող միջոցները գտնելու հնարագիտու-
թիւն և հեռատեսութիւն, քաղաքական աշխարհի ըն-
թացից և մանաւանդ Ռուսիոյ և Թուրքիոյ Հայոց բազմա-
դիմի պիտոյից տեղեկութիւն, այդ պիտոյքը հոգալու
ճարտարամտութիւն և աղգային ու եկեղեցական յարա-
բերութիւնները կանոնաւոր և զարգացուն վիճակի մէջ
պահելու աղգային զուտ քաղաքականութիւն՝ Հայաս-
տանեայց եկեղեցւոյ սահմանաց և վարչային դրութեան
վրայ հիմնուած, հանգամանքներ՝ որոցմէ զուրկ է խրիմ-
եան Հայրիկն, և սակայն զուրկ լինելով, ոչ նուազ ար-
ժանի է մեր խորին յարգանաց և սիրոյն իր միւս արժա-
նեաց համար։ Վաղուց ճանչցած ենք և զնհատած խրիմ-
եան Հայրիկի հայրենասէր հոգին, բայց բարեկամութիւն
ու սէր տածելով հանդերձ առ այն մեծ եկեղեցականն,
արդարութիւնն պարտ կ'ընէ մեր վրայ՝ երբ խնդիրն աղ-

գային կարեւորագոյն պաշտօնավարութեան վրայ է, բացարձակ յայտնել մեր կարծիքն և համակրական զգացումներէ չպաշարուիլ: Վասնզի եթէ ոչ Աբէէլահ Մահմաթ թիւնն ականերե ցոյց կ'տայ որ խրիմեան Հայրիկի ազգային ասպարիզին մէջ վարած պաշտօններն ու կատարած գործերը գրաւական մը չեն որ արդիւնապէս և արժանապէս պիտի վարէ կաթողիկոսական բարձր պաշտօնն: Եթէ ունինա վսեմ հոգի, հոգեշունչ և հայրենաշունչ լեզու, եթէ կ'գրէ ու կ'բանահիւսէ, և գիտէ հայրենի աւերակաց վրայ ողբալ և սիրելի յիշատակներ և խանդ գրգռել, չէ կարող սակայն վարել ժողովրդեան մը ճակատագիրն, անոր Եկեղեցւոյն զեկն, Եջմիածնայ միաբանական հաստատութեան կնճռոտ յարաբերութիւնները, զանձային ու եւմտական մատակարարութիւնն և եկեղեցական ու կրթական ծանր վարչութիւնը: Պատմութիւնը պիտի հաստատէ թէ Գերապատիւ խրիմեան Սրբազանը թէ վանական, թէ առաջնորդական և թէ պատրիարքական պաշտօնավարութեանց մէջ տկար, երեւուն ընթացք մը բռնած է և չէ կրցած, թէև փափաքէր, դէպ յառաջ մընել ազգային հաստատութիւնները, չէ կրցած դիմադրել զինք շրջապատող զանազան ազդեցութեանց, և անոնց հլու գործի դառնալով՝ ստէպ տատամնոտ և երբեմն երկդիմի դեր մը խաղացած է զանազան պարագայից մէջ:

Հիմակ, ինչպէս կ'երևի, պատրաստութիւններ կ'տեսնուին խրիմեան Հայրիկը հանել աթոռի մը վրայ, ուր ինքզինք բոլորովին տեղափոխուած պիտի գտնէ: Այդ նոր միջավայրին սովորութեանց, լեզուին, յարաբերութեանց անձանօթ՝ ուղեցոյցներ պիտի փնտռէ որ ճամբան գտնէ, և արդէն յայտնի է թէ ս'ըր կ'տանին ուղեցոյցներն երբ առաջնորդ կ'կանգնին բանահիւսներու: Եւ միթէ կաթողիկոս ընելով պատուամբ պիտի լինինք խրիմեանն, որ ուրիշ շրջանի և միջավայրի մէջ կրնայ օգտակար լինիլ: Ռուսաստանի Հայք կրնան ըսել մեզ, ինչպէս ստէպ գրած են մեզ, թէ Կոստանդնուպօլսոյ վարչային մարմիններն որոշած են Եջմիածնի կաթողիկոս ընտրել

այն Պատրիարքները զոր հրաժարեցուցած են պատրիարքական պաշտօնէն. ինչպէս էր վեհափառ Մատթէոս, ինչպէս էր վեհափառ Գէորգ, և ինչպէս վերջին ատեններս էր գրեթէ հրաժարած՝ հոգեւոյս ներսէս Սրբազանը: Քանի որ այս ընթացքը պիտի բռնուի միշտ, քանի որ մեր մերժածն ուրիշին տալ կամ հեռացընել կ'ուզուի, ինչ հարկ կայ հանել այսքան գոռ ու գոչում, ինչ հարկ ժողովներ կազմել, վիճաբանութիւններ ընել, դաւել ու զրպարտել և ամիսներ ու տարիներ անցընել կաթողիկոսական ընտրութեան համար: Քանի որ Եկեղեցւոյ ընտրական սկզբունք, ընտրական ազատութիւն, արժանաւորութիւն և ընտրական նախնի սահմանք և արտօնութիւններ ունայն և աննշանակ բառեր են, ինչ հարկ կայ այսքան տագնապ պատճառել Աղգին թէ եկեղեցական և թէ աշխարհական դասերուն: Միթէ աւելի կտրուկ և ապահով միջոց մը գործածած չե՞ն լինիր մեր քաղաքագէտներն եթէ Սահմանադրութիւնը պատռեն և Պատրիարքարանի ճակատը գրեն. «Ամեն Պատրիարքունք որ կը հրաժարին կամ ամբաստանութեամբ կ'տապալին, միակ արժանաւոր ընտրելի կ'համարուին կաթողիկոսական պաշտօնին»: »

Խ

Բայց եթէ ոչ այս և ոչ այն, Աբեւեան Մահու զոյժ կ'ներկայէ իբրև ընտրելի կաթողիկոսական: Թէպէտև Աբեւեան Մահու կ'պնդէր որ Աղգը կաթողիկոսի ընտրութեան ձեռնարկելէ առաջ գունդործէ Մայր Աթոռոյ իրաւասութեան խնդիրը կարգադրել և անոր ինքնօրինութիւնն ապահովել, բայց քանի որ իր յոյսն ի դերև ելած և կաթողիկոսի անմիջական ընտրութիւնն անհրաժեշտ կ'տեսնէ, կ'պարտաւորի յայտարարել որ Աղգին կենսական շահուց պահպանութեան նախանձախնդիր ամեն Հայու հետ կ'փափաքի տեսնել հայրապետական Աթոռին վրայ եկեղեցական մ'որ պայմանեալ յատկութիւններն ունենայ: Եւ ո՞ր եկեղեցականն այդ պայմանները գերազանցապէս կ'միացընէ իր անձին վրայ եթէ ոչ Զմիւռնիոյ Առաջնորդ՝ Գե-

բապատիւ Մեղքիսեղեկ Մուրատեանց Սրբազանն, որու հաստատեալ փորձառութիւնն եկեղեցական, վարչային և տնտեսական գործերու մէջ՝ իր արդարասէր և հաստատ բնաւորութիւնն ու կամքն, իր հմտութիւնը թէ՛ Ռուսիոյ և թէ՛ Թուրքիոյ Հայոց պիտոյից, իր մտային և բարոյական բարձր կարողութիւններն և կատարած ազգօգուտ գործերը բանիմաստ և անկողմնակալ Հայոց քաջածանօթ են։ Այս մասին չենք ուղեր երկարաբանել և ազգային գրական, կրթական, երեսփոխանական, վանական, քաւրոզական և առաջնորդական պաշտօններու մէջ կատարած ազգաշահ գործերը թուել, քանի որ այդ գործերն աւելի բարձր կ'խօսին ինպատու մեր Ընտրելոյն քան թէ մեր տկար խօսքերն։ Արդէն նախորդ կաթողիկոսական ընտրութեան ժամանակ թէ՛ եկեղեցական և թէ՛ աշխարհական ժողովականներ և պատգամաւորներ դնհատելով Գերապատիւ Մուրատեանցի մեծ արժանիքը, հակառակ տեսակ տեսակ քսութեանց և զրպարտութեանց, անոր կողմն կ'հակէին, այնպէս որ եկեղեցական Համագումար ժողովն, ինչպէս նաև երեսփոխանականն, ընտրելեաց ցուցակներուն մէջ անոր պատուաւոր տեղ մը տալէն ետև՝ էջմիածնայ Ընտրողական ժողովն իր քուէով՝ հոգեւոյս Ներսէս Սրբազանէն ետք՝ զանի երկրորդ կանտիտադ աւանանց։ Այդպիսի վստահութեան և համարման այս փայլուն ապացոյցը գրաւական մը կ'համարուի անշուշտ ողջամիտ Հայոց համար թէ՛ այս երկրորդ ընտրութեան առթիւ երկրորդ հանգիստ բնապէս առաջին տեղը պիտի բռնէ. և արդէն Ռուսիոյ Հայ ժողովրդեան մեծագոյն մասին փափաքն ու կարծիքը մեր առաջարկած Ընտրելոյն կողմն կ'հակին, ինչպէս մասնաւոր թղթակցութիւններ և նորընտիր պատգամաւորներու տրուած հրահանգները կ'հաստատեն։ Սակայն Թուրքիոյ Հայոց, մասնաւոր անոնց քաղաքագէտներուն մէջ, խնդրոյն տարբեր ընթացք մը տալու կ'ճգնին և թագուն թելեր վանէն մինչև ի Պոսֆօր և Պոսֆօրէն ի Բարիդ և ի Թիֆլիս կ'շարժին, վերստին սուտ զրոյցներ կ'տարածուին, որպէս զի ինպատու

Մուրատեանց Սրբազանի երեցած տրամադրութեանց առաջն առնուին և գերբնդի պարտաւերս դրութիւնն իբրև զէնք գործածուի խրիմեան Սրբազանին ընտրելիութիւնն ապահովելու: Եւ օրագիրներ՝ մանաւանդ Հայրենիք՝ որ երբեմն Մուրատեանց Սրբազանն իբրև ամենէն արժանաւորն և մէկ հատիկ ընտիր կաթողիկոսացուն կ'ներկայէին, քեզ առնուած հրամանի մը համեմատ՝ կ'փոխեն իրենց լեզուն և սկզբունքն, և կ'սկսին ջատագովութեանց հիւս մը թափել խրիմեան Հայրիկի գլխուն, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ արժանաւորագոյն գլուխ հռչակելով, թէ և վասպուրականի վերջին տխուր անցքերն և խրիմեան Հայրիկի նորանոր յարաբերութեանց բնութիւնը ցոյց կ'տան որ նա ևս փոխած է իր քաղաքականութիւնն և ասկից տաս տասն հինգ տարի առաջ ունեցած տեսակէտով չգատեր ազգային յառաջդիմութեան միջոցները:

Աւելորդ է ըսել որ Ա. Մանուկատարելապէս կուսակից է ընտրական պայքարին՝ որով քուէարկութեան կարեւորութիւնը կ'հաստատուի, ազգային կեանքը կ'ոգեւորի իր հանրային շահուց գիտակցութեամբ, նոր եռանդ և արիւն կը շրջի ազգային մարմնոյն երակներուն մէջ և ինքնօրինութեան զգացմունքը կ'զարգանայ, ուստի մեր թերթը այս տեղ կ'նշաւակէ միայն ու կը դատապարտէ այդ պայքարէն յաղթական ելնելու համար ի գործ դրուած որ և է անիրաւ ու ապօրէն հնարներ: Մանաւանդ կաթողիկոսական ընտրութեան առթիւ՝ անհրաժեշտ է որ թեր ու գէմ կուսակցութիւններ կազմուին, հարկ է որ մէն մի կուսակցութիւն իր դրօշը պարզէ և եթէ հրնար է իր ընտրելոյն դաւանած սկզբունքն ու հետեւելիք ծրագիրը հրատարակէ, բայց վատութիւն է ի գործածել այնպիսի թշնամական և ստորին դէպքեր որ ազգային արժանապատուութեան, իրաւանց և մեր արդար դատին կ'իջնասեն: Հայք այնպիսի տարբեր միջավայրերու և քաղաքական կացութիւններու մէջ կը գտնուին, որ կը պարտաւորին ուղղութեամբ և մեծ շրջահայեցութեամբ գործել, միայն և միմիայն իրենց ազգային շրջանին մէջ և

Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ վարչային կանոնաց համեմատ: Այդ շրջանէն դուրս որ ելնեն, օտարութի ու քաղաքական նկատումներու մէջ որ մտնեն կ'գայթին ու կ'մոլորին, և մանաւանդ յայտնապէս նախ օտարներու գործիք և խաղալիկ և ապա ողորմելի զոհեր կը դառնան, երբ անոնց առարկութեանց փաստաբան կը կանգնին, երբ անոնց փաստերով կ'շեղին ուղիղ և արդար շաւղէն, որպէս զի հասնին նպատակի մ'որ այդ ընթացքով ազգային լինելէ կ'դադրի բոլորովին և կ'դառնայ անձնական կամ զուտ կուսակցական:

Ճիշդ այդ ընթացքը բռնեց հակամեղքիսեղեկեան կուսակցութիւնը կաթողիկոսական առաջին ընտրութեան ժամանակ, և նոյնը բռնելու կ'միտի և այս անգամ: Մեղքիսեղեկ Սրբազանի մեծ արժանաւորութիւնը խոստովանելով հանդերձ, ոմանք իրենց թագուն նպատակին ոյժ տալու համար, բաց ի ներքին դձուձ և թշնամական պատճառներէ, քաղաքական նկատումներ մէջ կ'բերեն, որ անոր ընտրելիութեան հակառակին, ինչպէս պատրիարքական ընտրելիութեան առթիւ մէջ բերին օրինական, այլ օտարամուտ ու անհեթեթ պատճառ մը: Այդ կուսակցութիւնը կ'ըսէ, կ'քարոզէ և կ'գրէ անպատկառ որ Ռուս կառավարութիւնը հակակիր է Գեր. Մուրատեանց Սրբազանին, բայց եթէ հիմնաւոր կամ ստոյգ անգամ լինէր այդ առարկութիւնն, որ չէ այդպէս, դարձեալ մեզի համար անգոյ պարտ էր համարուիլ, երբ մի անգամ կը հաստատուի և կը խոստովանուի ազգովին որ Գեր. Մուրատեանց իրօք արժանի է կաթողիկոսութեան: Բայց մէջ բերուած արտաքին առարկութիւնն ինքնին անըստոյգ, անհիմն և կուսակցական քսու ողւոյ արդիւնք էր, ինչպէս որ այս վերջին օրերս հրապարակաւ ծանուցին նոյն իսկ ռուս թերթեր և մի քանի ազգային օրագիրներ արտառպեցին, թիֆլիսի Նոյ-Դաբէ խմբագիր Պ. Սպանդար Սպանդարեանցի տեսակցութեան առթիւ՝ Կովկասու ընդհանուր կուսակալ Տոնտու.քօֆ-Կորզա.քօֆ իշխանին հետ: Ինչպէս քաղքիս Էֆէսիս օրագիրն ալ հը-

բատարակած էր, Պ. Սպանդար կ'հարցնէ վսեմ. կուտա՞ն կալին թէ արդեօք ստոյգ է այն լուրն թէ Ռուսաց վեհափառ Կայսրն հակառակ լինի Մուրատեանց Մեղքիսեղեկ Սրբազանին կաթողիկոսական ընտրելիութեան: Վըսեմափայլ Տոնտուքօֆ-Կորզաքօֆ իշխանը կ'պատասխանէ. — « Մեր Ողորմած Կայսրն հրամայեց որ Հայ ազգն լիակատար ազատութեամբ ընտրէ իր կաթողիկոսն: » Եւ ապա յարեց.

« Հայ ազգը կատարեալ ազատութիւն ունի ընտրել, « հաստատեալ օրինաց համեմատ, երկու ընտրելի էջմիւռ « ածնի Աթոռին համար: Նորին վեհափառութեան կառավարութիւնը բնաւ հակառակ չէ ու է կանդիտադի, « և նախագաս ընտրելի մը չունի »:

Ահա այս կերպով կ'ըլլուի նաև այն կարծիքն որ այս օրերս հրատարակեց էջմիածնայ միաբան եպիսկոպոսներն էն մին այնպիսի թերթի մը մէջ որու հակառակութիւնը Գեր. Մուրատեանցի դէմ մեկնութեան կարօտ չէ:

Էֆօրտալ շարունակելով իրեն հաղորդուած տեղեկութիւնը կ'ըսէ. « Այդ ստապատիր լուրերն անկարելոր անձերու դարբնոցէն կ'ելնեն: Շատ հաւանական է որ կառավարութեան ծառայող պաշտօնատարներ այս ինչ կամ այն ինչ եկեղեցականը կաթողիկոս ընելու կը փախաքին, կամ այս ու այն ընտրելիութիւնը յաջողցնելու կը ջանան: Այս իրողութիւնն, որ այն անձերու անհատական կարծեաց արդիւնքն է, պէտք չէ վերագրել կառավարութեան »:

« Թող Հայոց ազգն՝ իր շահերն ի նկատի ունենալով, ամենէ արժանաւոր եկեղեցականն ընտրէ: Վեհափառ Ջարն պիտի վաւերէ այդ քուէն »:

Ա. Մանուկ յոյց տուաւ իր ընտրելին, որ է Գեր. Մեղքիսեղեկ Մուրատեանց: Արդարև իր ձայնը զօրաւոր չէ, բայց վստահ է որ այդ ձայնն ընդհանուր Ազգին ոգւոյն ձայնն է, ներկային և ապագային ձայնն է: Թող ձեռնահաս Ժողովն ընտրէ զով որ կամի, ապագան պիտի դատէ այդ ընտրութիւնն և զայն պիտի նուիրագործէ կամ դա-

տապարտէ : Ինչ որ լինի ընտրութեան արդիւնքն, Ս. Մանուկը պարտ մ'ունէր կատարելու, և այդ պարտքը կատարեց :

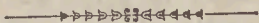
ԽԱ

Մեր այս յօդուածն աւարտելու վրայ էինք՝ երբ իմացանք թէ՝ Ռուսիոյ դեսպանատունէն կաթողիկոսական ընտրութեան նկատմամբ հրաւիրագիր հաղորդուած է Կ. Պօլսոյ պատրիարքական Տեղապահին, Երուսաղէմի Ս. Պատրիարքին և հետեւապէս բոլոր Առաջնորդաց ևս պիտի հաղորդուի, որպէս զի ըստ Պալլէնիոյ կատարեն իրենց իրաւունքն, կամ մէկ եկեղեցական և մէկ աշխարհական պատգամաւորներ ներկայ գանուելով ի Ս. Էջմիածին, կամ մէն մի վիճակային առաջնորդաց կողմէ փոխանորդներ սահմանուելով և կամ քուէներ ղրկուելով : Եթէ ստոյգ է այս լուրն, ըսել է որ Ռուսիոյ կողմէ առ ոչ ինչ կ'գրուին 1866ի և 1884ի ընտրական եղանակներն, որով շարժեցաւ երեսփոխանական ժողովը կաթողիկոսական ընտրութեան նկատմամբ, նոյնպէս առաթուր կը կախուի Սահմանադրութիւնը, որուն համեմատ կը վարեն թուրքիոյ Հայք իրենց ազգային գործերն և որու հակառակ վարուիլն ուրիշ բան չնշանակեր բայց եթէ Օսմանեան տէրութեան օրինաց հակառակ վարուիլ :

Այսպիսի պաշտօնական հրաւիրագիր մը մեզի զարմոնք չպատճաբր, երբ կ'նկատենք որ անոր ուղղակի առիթ տուող գլխաւոր պատճառն մեր երեսփոխանական ժողովոյն տատամսոտ և անքաղաքագիտական ընթացքն է, որով վարանեցաւ կաթողիկոսական խնդիրը յուղուած վայրկենին իսկ, թէ Պալլէնիոյ և թէ ընտրական եղանակի խնդիրները հասուն նկատողութեան առնուլ, կտրուկ ծամբայ մը բռնել և ներկային մէջ ծագած այսպիսի դժուարութեանց առաջն առնուլ :

Այս մասին շատ ցաւ կ'զգանք վերստին դիտողութիւններ ընել, քանի որ կաթողիկոսական խնդրոյն ծագման վայրկեանէն մինջև այսօր միշտ կրկնած ենք՝ ռուսամոլներու հակառակ, թէ ազգային վարչութիւնն իր սահ-

մանադրական իրաւունքը պաշտպանելու համար պարտաւոր էր որ խնդիրն ուղղակի ներկայացընէր Օսմանեան բարեխնամ կառավարութեան, որու հովանաւորութեան ներքեւ ամեն կրօնական աղատութիւն կ'վայելէ հայ ժողովուրդն և որով Ռուսիոյ դեսպանատան թարգմաններու կողմէ հրահանգները ընդունելու նուազատութեան չափով ենթարկէր . . . :

ԹՌՈՒՑԻԿ ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հայերի մէջ հնուց աւանդական սովորութիւն է դարձել գանգատուիլ, միշտ գանգատուիլ թէ այս չունին, թէ այն չունին, բայց ունեցածներն իրենք են եղել միշտ որ ոտնակոխ են արել, ձեռքից բաց թողել: Այս դպրոցում այս է պակաս, ափսոս որ այսպէս է ու այնպէս չէ, ինչ կը լինէր, որ մենք այս և այն իրաւունքներն ունենայինք, այն ժամանակը շատ լաւ կը լինէր . . . այս տեսակ խօսքեր շատ կը լսէք, բայց երբ մեր շուրջը լաւ նայելու լինինք, կը տեսնենք որ մեր դպրոցների իրաւունքները, իրենք Հայերն են ոտնակոխ անում, որ մեր դպրոցների կաղալու և ապարդիւն լինելու պատճառը դարձեալ Հայերն են:

Գանգատւում են որ ազգը աղքատ է, որ ժողովուրդը խեղճ է, միջոցներ չունի իւր կրթութեան, իւր լուսաւորութեան համար, բայց եթէ մեր շուրջը նայելու լինինք, կը տեսնենք որ մեր Հայերն են որ հանրօգուտ կտակները ոչնչացնում, եկեղեցւոյ փողերը կ'լանում, հասարակական ահաբիւն դումարները տակն անում, կուլ տալիս:

Գանգատւում են որ ազգը շնորհալի մարդիկ չէ ծնում,

որ մեր մէջ չեն յայտնվում ազնիւ , աներկիւղ, անձնուէր, հաստատակամ և խելօք գործողներ, բայց եթէ մեր շուրջը նայինք, կը տեսնենք որ ազնիւ և հաստատակամ մարդիկներին մենք ձեռքներս տարածած խեղդամահ ենք ուղղում անել, սպանում ենք նրանց և մխիթարվում, որ դրանցից էլ ազատուեցանք:

Գանգատվում ենք որ մեր սուրբ Եկեղեցին սկսել է կորցնել իւր նախկին նշանակութիւնը, որ եկեղեցական դասը վատ կողմեր ունի, որ զուրկ են մի քաջ, արթուն գործող հովուից, և եթէ մեր շուրջը նայենք, մենք կը տեսնենք որ բարձրին ստորացնել ենք ուղղում. կը տեսնենք որ մեր նախահայրերի աւանդած մեր սուրբ Եկեղեցին անգամ մեր ձեռքովը պատրաստ ենք զոհելութեկուղ Հոռվմայ Պապին:

Ո՛րտեղից պէտք է մենք դպրոցներ ունենանք, երբ մենք ենք նրանց քանդում. ո՛րտեղից մենք պէտք է հանրօգուտ գործերի համար գումարներ ունենանք, երբ մենք ինքներս ենք կտակները ոչնչացնում, հասարակական գումարներ կլանում. ո՛րտեղից կարող ենք մենք հանճարներ, մեծ մարդիկ, գերազանց բնաւորութեան տէր մարդիկ ունենալ, երբ տաղանդները խեղդում ենք, երբ արժանաւոր գործողներին, լաւ մարդիկներին ծածկում կամ դաւաճանում ենք:

Այն սերունդը որ խաւարի մէջ է ընկղմած մնում, այն սերունդը որ ստրուկ է հոգւով, և նրա մէջ իրաւունքի և պարտաճանաչութեան գիտակցութիւն չկայ, այն սերունդը որ զուրկ է քաղաքացիական ամենահասարակ առաքինութիւններից . . . միթէ նա այդ դրութեան մէջ կարող է իւր միջից մի լաւ սերունդ արտադրել . . . :

(Նոր-Դար)

Ս. Ս.

ՀԱՅ ԸՆԹԵՐՑԱՏՈՒՆ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

Սոյն ընթերցատան Տնօրէն խորհուրդն որ Մեսրոպեան ընկերութիւնն է, իր նախորդ տարւոյն տեղեկագիրը հրատարակած է, որմէ կ'իմանանք թէ իր միամեայ մուտքն եղած է 5,773 զուրուշ, իսկ ելքն՝ 6,185, այնպէս որ միայն 412 զուրուշ բաց ունի։ Սոյն հաշուեցոյցը հրատարակելով խմբագրութիւնս, ինչպէս ստէպ, այս անգամ ալ կոչում կ'ընէ Հայ հասարակութեան որ սոյն կարեւոր հաստատութեան համար իր ձեռնտուութիւնը չզլանայ և պատուարժան Տնօրէն խորհրդին աջակից գտնուի իր առատաձեռն բաժանորդագրութեամբ։ Հայ ընթերցատունը կրնայ յառաջանալ, և պէտք է որ յառաջանայ, եթէ մեր հայրենակիցները լիովին համոզուին որ այդ հիմնարկութիւնն տեղւոյս Հայ հասարակութեան մտային զարգացման մէկ կարեւոր միջոցն է և թէ անոր յետադիմութիւնը կամ անկումն պատուաբեր չկրնար լինիլ Հայ անուան։ Ուստի յորդորելով պատուարժան Տնօրէն խորհուրդն որ իր պաշտօնն անթերի կատարելու և ընթերցատունն օր ըստ օրէ բարեկարգ և զարգացուն վիճակի մէջ պահելու հոգածութեամբ յարատեւէ, վերստին կ'կրկնենք ինչ որ ստէպ ըսած ենք թէ՝ տեղւոյս Հայ երիտասարդութիւնն, ինչպէս նաև ամեն կրթասէր անձինք կ'պարտաւորին ի գործ դնել այն միջոցներն որ Հայ ընթերցատան զարգացման և յարատեւութեան կրնան նպաստել և սոյնպիսի ազդօգուտ հիմնարկութեան մ'ապագան ապահովել։ Այս նպատակին հասնելու համար բաւական է միայն ունենալ ազդեցին պատուոյ զգացումն և ինքնօգնութեան ոգի, որով կարելի կ'լինի յաղթել ամեն դժուարութեանց, թէև Հայ ընթերցատունը միշտ կանգուն և յառաջադէմ վիճակի մէջ պահելու համար

սյնքան մեծ զոհողութեանց կարօտութիւն չկայ: Վստահ ենք որ կրթասիրութեան և հայրենասիրութեան զգացմանց մեր ըրած այս կոչումն անլսելի չպիտի մնայ և Հայ հասարակութիւնն իր արդիւնաւոր աջակցութեամբ պիտի քաջալեր կանգնի պատուարժան Տնօրէն խորհրդոյ, որ չվարանիր զոհել իսկ Մեսրոպեան ընկերութեան շահը յօգուտ Հայ ընթերցատան:

ՀԱՇՈՒԵՅՈՅՅ ՀԱՅ ԸՆԹԵՐՅԱՏԱՆ

1884 ՅՈՒՆՎԱՐ 1 — 1884 ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 31

ՄՈՒՏՔ	ԴՆՐՈՂ ՊԸ
Անցեալ շրջանէ աւելցած ստակ . . .	40
Բաժանորդներէ և անդամներէ . . .	5161 25
Թանգարանէ հասոյթ . . .	601 75

5773

Բաց զոր գոցած է Ընկ. գրամարկը . . .	412 25
-------------------------------------	--------

6185 25

ԵԼՔ	ԴՆՐՈՂ ՊԸ
Տան տարեկան վարձք . . .	2592
Գործակաւոտարին . . .	1620
Լ'իւնիվեր Իլլիւստրէի տարեդին . . .	413 50
Իսդըրն Էքսքրէսի » . . .	329
Փունջի » . . .	50
Թանի վեցամսեղին . . .	463 50
Հայրենիքի 2 տարեդին (նախորդ շրջանէ պարտք) . . .	280
1883-84ի հաշուեցոյցին սպողջէք » . . .	70
Տպագրական ծախքեր (ընկալագիր, յայտարարութիւն և այլն) . . .	103
Կազ, լապի չիւէ, ֆիթիլ, բօսդայի և այլն ծախքեր . . .	470 75
Ապահովագին, վարագոյրներու, կաղանդի նուէրք ցրուիչներուն և այլն . . .	318 50
Ձանազան նորոգութիւններ . . .	75

6185 25

ՏԻԿԻՆ Թ. ՄԵԼԻՔ-ԱԶԱՐԵԱՆՑ

Լրագիրները բերին մեզի Կովկասէն ողբալի մի դոյժ: Մահն իր սև քօղով ծածկեր է ընտանեկան, գրական ու ազգային շրջաններուն մէջ իր ընտիր ձրիւք փայլող անձնաւորութիւն մը, այս է՝ Տիկին Թ. Մելիք-Ազարեանց, դուստր Մեծապատիւ Յ. Շիրմանեանի: Քանի՜ ծանր ու անդարմանելի է այս հարուածն ոչ միայն իր վշտաբեկ ամուսնոյն, իր մատղաշ զաւակներուն, իր ծերունազարդ հօր, այլ նաև Հայ ընկերութեան և գրականութեան: Գեղեցիկ դաստիարակութեամբ և ուսմամբ զարգացած, սրտի ու մտքի շնորհքով լի օրիորդ Թագուհի՝ երբեմն դարդ ու պսակն Օրթագիւղի աղջկանց չքնաղ ընկերութեանց մէջ, իր հօր աչքին լոյսն ու հոգւոյն կենսատու շունչն, իրբև տատրակ տարագիր՝ Հայաստանի օդոյն, ջրոյն և ծաղիկներուն կարօտ, Պօսֆօրի ափունքէն կ'իջնի իր գորովալի հօր հետ այն աշխարհն ուսկից Արարատայ ձիւնափայլ սարերը կ'երևին, և կ'յուսայ գտնել այն երջանկութիւնն որու արժանի էր, իր շնորհալուք և համակրելի բնաւորութեամբ, իր ընտանեակը և պարզասէր բարեմասնութեամբ: Եւ իր յոյսը կ'պսակուի տոհմիկ երիտասարդի մը, Մելիք-Ազարեանցի հետ, և իր ընտանեկան բոյնը կ'ծաղկի, կ'վայելէ կենաց անպատում անուշութիւններն: Բայց, աւանդ, ինչո՞ւ այնքան շուտ սահին այդ բարեբաստիկ օրերն, ինչո՞ւ այնքան շուտ թուամին այդ երանութեան ծաղիկները: Տիկին Թ. Մելիք-Ազարեանց՝ նման մանիշակի՝ համեստ և անոյշ, ինքն իրեն ստեղծած էր յատուկ մի աշխարհ՝ որու մէջ կ'ապրէր անչուկ ու անձայն, սակայն իր հոգին և նուրբ իմացակա՜նութիւնն, ազնիւ զգացումներու, զուարթուն ներշնչումներու և գեղեցիկ ու բարձր գաղափարներու գանձեր, անծանօթ չէին զինքն ի մօտուստ ճանչցող սիրելիներուն և ծանօթներուն: Իր զրիչն՝ թէև իր սրտին պէս զգայուն, թաղուն ու ճոխ, հազիւ մերթ ընդ մերթ կ'արձակէր միայն նշոյլներ Հայ գրական աշխարհին վրայ, իսկ իր վերջին երկն, *Գարնան Բ. տասնայն*, թէև համառօտ ու սուղ նորավէպ, մարդկային կենաց մի փայլուն ու զեղուն մանրանկարն է, և թերևս վաղամեռիկ հեղինակուհիին

նախագգացումներու մի տխուր արտայայտութիւնը: Վասն զի Տիկին Մելիք-Ազարեանց իրեցաւ մեզ իբրեւ դարնան մի ասուով՝ կենաց մութ կամարին վրայ դժեց չողեր ու կայծեր և ապա սլացաւ անշուշտ լաւագոյն աշխարհ մ'ուր ոչ ցաւ ու վիշտ, ոչ տառաքնք ու լալիւն կայ, թողլով մեզ իր լուսագիծ և գեղաշնորհ յիշատակն, որ ինչպէս ընտանեկան՝ նոյնպէս Հայութեան սրտին ու մտքին մէջ պիտի մնայ կենդանի ու անմոռաց:

ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պոլս, 22 փետրուար 1888:

Բաւեկա՛, Մի՛ դարմանար եթէ նոր տարւոյն առթիւ նոր ուժով ու շքով գիր մը չուղղեցի թերթիդ: Վասն զի ես նոր բան մը տեսած չունիմ՝ գէթ այս կողմի Հայութեան մէջ: Միայն հին մարդեր նոր անունով կ'մկրտուին, հին գլուխներ նոր ֆէսով կ'ընթին, հին սիրտեր նոր ծաղիկներով կ'սլոնին, հին երեսներ ու ճակատներ նոր չափով կ'պլպլան, իսկ չափը չկայ հին խորհուրդներու, հին առաջարկներու, հին պարտքերու, հին խոստումներու, հին երկերու, հին խնամութիւններու, որ նոր գոյններով, նոր բանաձևով, նոր մուրհակով, նոր վերնադիրներով, նոր դաշներով կ'երևին: Ամիսներ, տարիներ կ'անցնին Հայ ազգին վրայէն, պատրիարքներ, կաթողիկոսներ, ժողովներ, խորհուրդներ իրարու կ'աջորդեն, կոնդակներ, տեղեկագիրներ, ծրագիրներ, ատենագրութիւններ չորս դին կարկուտի պէս կը տեղան, ընկերութիւններ, միութիւններ, թաղական, դաւառական, կեդրոնական կրթարաններ իրարու հետ ելեւէջ կ'ընեն, զրիչներ, գրչակներ, թերթեր ու թերթիկներ, հանդէսներ և օրագիրներ կ'թափեն շարունակ հեղեղի պէս նոր նոր գաղափարներ, տեսութիւններ ու եսութիւններ, և կարծես թէ այս ամեն տեսակ ողորումներով ամեն բան փոխուած է Հայոց մէջ, և թէ չորս դին միայն լոյս, արդարութիւն և ճշմարտութիւն կը տիրեն և Հայերն այս Եղիւսեան դաշտին մէջ կ'ծծեն միայն անմահութեան ողի և լուսաւորութեան չողի, բայց ըստ ինքեան ոչ ինչ է փոխուած, և եթէ փոխուած բան մը կայ այս է միայն տարիներու թիւը . . . :

Իսկ եթէ խորը նայիս, չկայ ժողովուրդ մ'որ այնքան երկայն նամիւս, համբերատար լինի և ստոյիկեան խմոր ունենայ որքան Հայ ժողովուրդն: Եւ այս բնոյթը կամ սովորոյթն՝ ըստ իս, գեւրազոյն իմաստութիւնն է: Ասան զի ինչ փոյթ Հայուն եթէ չարժիւ կ'նշանակէ յառաջ երթալ, քանի որ ինքն ալ երկրին հետ միշտ կ'չարժի: Ինչ փոյթ եթէ իր տունն ու տաճարը կ'քանդեն, քանի որ քան երկնից կամարը չքեղազոյն տուն ու տաճար չկայ, ինչ փոյթ եթէ իր ազգութիւնը կ'քայքայի, քանի որ մարդկութիւնն անմեռ է: Ինչ փոյթ եթէ իր մարմինն ու հոգին օրէ օր կ'հիւժին, իր նիւթական ու բարոյական հարստութիւններն յափշտակութեան և ստութեան կ'մատնուին, քանի որ աշխարհ չատ մեծ է և ալի մը հող և պուտ մը ջուր ամեն տեղ կարող է դառնել իր մարմնոյն և հոգւոյն ճարակ տալու: Գրեթէ այս է՝ համառօտ՝ Հայուն իմաստասիրական նոր դրութիւնն, որու եթէ ոչ տեսապէս՝ դործնապէս կ'հետեւի: Հիմակ կ'հարցընեմ. կրնամ, բարեկամ, տրամաբանել այնպիսի ժողովրդեան մը հետ որ կը դատէ, կ'կռէ ու կ'վճռէ ամեն ինչ այնպէս որ արդարութեան, ճշմարտութեան և յառաջդիմութեան հակադարձն է: Թող հրամմեն, զան մեր ծոցը մտնեն Բուլշևիկ (évolutioniste) գիտուններն և այս ընկերային երևոյթներուն դադունքը մեզի մեկնեն, և այդ ուղեղներուն կոսարը դժեն, զտեն ու շարժուն մէջ դնեն: Մերոնք, և քիչ քիչ ես ալ պիտի առարկեմ թէ՛ ներդաշնակութիւնը զանազանութեան մէջ է, թէ Հայն ալ քաղաքական դաշնամուրին մէկ ստեղն է և այդ ստեղին բաժին ընկած ձայնը յաւիտեան պիտի հանէ կամայ ակամայ, թող այդ ձայնը լինի սուր, միջակ, հաստ կամ բամբային, թէ ժամանակն՝ որ այդ դաշնակին լարիչն կամ յարգարիչն է, այդպէս տնօրիներ է, տառնց Հայէն հրաման առնլու, և թէ՛ ինչպէս երկնային անջրպետին մէջ կան աննշմարելի արբանեակներ որ կը թաւալին անգիտօրէն մոլորակներու շուրջն, նոյնպէս կան ազգերու անդունդին մէջ թուլատարը կամ բրածոյ ժողովուրդներ որ գործարանաւոր մարմիններու յետին կամ հնազդիտական աստիճանը կ'դառնան:

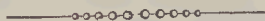
Ինչպէս կ'դառնաս, բարեկամ, այս հակաքարեջրակ սլառ ճառարանութիւնը. միթէ միթարական անցադիր մը չէ՞ այն ժողովրդոց համար որ անչարժութեան և ասոր յարակից ամեն միթութեանց մէջ երանութիւն կ'փնտռեն . . . :

ԴԻՏՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Հայրենիքի 1741 թիւը մեր քաղաքացիներէ Պ. Մեսրոպ Նուպարեանի նկատմամբ նամակ մը կ'պարունակէր՝ ըջմիւռնիայէն գրուած :

Այս նամակին դէմ երրորդի մը կողմէ յօդուած մը ստացաւ խմբագրութիւնս , յօդուած՝ որու երկարութեան պատճառաւ՝ արժան չհամարիր հրատարակել և անօգուտ իսկ կ'դատէ , քանի որ արդար է յայտնել թէ՝ Հայրենիքի յիշեալ նամակը , ինչպէս խմբագրութեանս հրատարակելու խնդրանք ուղղեալ գիրն մանրամասնօրէն կ'բացատրէ , ըստ ինքեան լաւ տպաւորութիւն մը չէրած քաղքիս հասարակաց կարծեաց վրայ և թէ բոլորովին անպատեհ կերպով Պ. Նուպարեանի ֆրանսահայ բառարանի դէմ ևս յարձակումներ կ'ընէ , որ հեռի են ճշմարտութենէ :

Յիշատեմք չայտնելի բառարանն աւարտած է , և եթէ մամուլ չյանձնուեցաւ ցարդ՝ պատճառը՝ բաժանորդագրութեան թիւը տակաւին լրացած չըլլալն է և ոչ ուրիշ բան , ինչպէս քանի մ'ամիս առաջ նոյն ինք Պարոն Նուպարեան առիթով մը ծանուցած էր այս կէտն Ասեմեան Մամուլ մէջ :

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼՔ

Վարդանանց Տոնախօսութիւն . — Տեղւոյս անձկութիւնը չքներեց մեզ յայտնել մեր նախորդ ամսագրին մէջ , որ ըստ սովորութեան , պարզ ու սրտառուչ կերպով տեղի ունեցաւ անցեալ ամսոյն 31 ին Վարդանանց Տոնախօսութիւնն ազգային Ս. Մեսրոպեան Վարժարանի մէջ : Ի յի-

չատակ սոյն անմահ Նահատակաց՝ եկեղեցին իր կրօնական պաշտամունքն ու արարողութիւնքը կատարելէն ետեւ՝ երգեցիկ մանկանց, քահանայից և ժողովրդեան հետ Գեր. Ս. Առաջնորդ հայրն վարժարանի սրահը մտաւ և կրօնական կարճ արարողութիւն մը կատարուելէն ետեւ՝ մի քանի աշակերտներ պարագային յարմար ճառեր ու քերթուածներ կարդացին՝ մինչդեռ ձայնաւոր տղայք՝ ճառախօսութեանց դադարման միջոցներուն՝ ազգային երգեր կ'երգէին։ Սրտադին բարեմաղթութիւններ եղան նաև մեր վեհափառ Սուլթանին կենաց երկարութեան համար, նոյնպէս շնորհակալութիւններ՝ ազգային լուսաւորութեան ձեռնտու գտնուող ամեն ազգայնոց համար։ Յետոյ՝ Գեր. Առաջնորդ հայրն հակիրճ այլ իմաստալից բանախօսութիւն մ'ընելով՝ օրհնեց ազգային կրօնից և ազգութեան պահպանութեան սատար գտնուող ամեն կրթական ձեռնարկ, ինչպէս նաև այն բարերարներն որ ազգային յառաջդիմութեան համար ամեն զոհողութիւն բնեւոր պատրաստ գտնուած են։

Նուէր. — Պատուարժան Տնտեսական խորհուրդն՝ ըստ հրամանի Վսեմ. Յովհաննէս Էփէնտի Սպարթալեանի, այն ազգային բարերարի՝ ազգային արկղի կտակած 700 ոսկւոյ տարեկան 56 ոսկի տոկոսէն՝ լճաբեց իբրեւ նուէր՝ Ս. փրկչի Հիւանդանոցի՝ ինչպէս ամեն տարի. Օս. թ. 14 1/2

Միացեալ ընկերութեանց » » 4 1/2

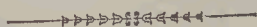
Տեղւոյս քաճանայից » » 8

Ս. Մեարոպեան վարժարանի աղքատիկ սանուղ պիտոյից համար » » 8

Պատ. Հոգատար ընկերութեան » » 5

Մամուլեան Տպարանի » » 4

խոկ մնացեալ գումարն ազդային զանազան պաշտօնէից:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ԵԻՐՈՊԱՅԻ քաղաքական յարաբերութեանց արտաքին վիճակը որքան չիւթ ու խառն՝ նոյնքան կնճռուտ ու տագնապալի կ'լծուի մի քանի մեծ տէրութեանց ներքին ընկերային կացութիւնն: Երեք կայսերաց կերպ մը «—բժշկանք—» որ աշխարհի խաղաղութիւնն անվրդով և Եւրոպայի քաղաքական հաւասարակշռութիւնն անվթար պահելու նպատակ ունէր, կարծես թէ հետզհետէ նորանոր կնճիւղներու տեղի տալու գաղտնապէս կ'գործէ, այնպէս որ այս միջոցիս սահմանադրական և արդատական կառավարութիւններ, ոչ միայն անվտանգութեամբ կ'նային այդ «—բժշկանք—» դաշնադրութեան վրայ, այլ և նոր նոր ներքին և արտաքին դժուարութեանց առջեւ՝ եւրոպական պատերազմի և ընկերային չիւթութեանց հաւանականութեան վրայ կը խորհին և իրենց ցամաքային ու ծովային զօրութեանց աւելի ընդարձակութիւն տալու և ներքին ապահովութեան համար աւելի ազդեցիկ միջոցներ ձեռք աւելու համար զգուշական պատրաստութիւններ կ'տեսնեն: Այս քաղաքական և ընկերային մտահոգութեան առաջին օրինակը կ'ընծայէ Անգլիա՝ որ՝ ի չնորհա իր առաջին պաշտօնեայ, Պ. Կլաոսդօնի տատամսոտ քաղաքականութեան, այսօր աշխարհիս զանազան կողմերն՝ ուր կենսական շահեր ունի, դիւանագիտական ու մարտական դժուարութեանց մէջ կ'դռնուի, ինչպէս նաև Գերմանիոյ, Ռուսիոյ և Ֆրանսայի հետ իր յարաբերութեանց բնութիւնը բարեկամական լինելէ շատ հեռի է: Արդէն ծանուցեալ խնդրոյ մը համար լսնտոն գումարուած դեսպանախորհրդոյ լուծումէն և լորտ Կրէնվիլի Պիլմարզ իշխանին առջեւ բաւական խրոխտ ընթացք մը բռնելէն ի վեր՝ Մեծն Բրիտանիա կ'կրէ երկաթէ մարդուն բաղուն կին ծանրութիւնն, այնպէս որ իր արեւմտեան դաղթա-

կանութեան Ափրիկէի սահմանին վրայ Գերմանիոյ դրօշը կ'ծածանի, խաղաղական ովկիանու կողեաց և Նոր-Կուիէնայի ջրերն գերմանական նաւեր կ'երեւին և սպառնական գիրք մը կը բռնեն, մեծ յուզմունք պատճառելով իր Աւստրալեան դադթականութեանց մէջ, Ռուսիոյ բանակները կ'յառաջանան մինչեւ Հէրադի դուռն, և Ֆրանսա թօնքինեան արշաւաններով ոչ նուաղ կը շփոթէ Անգլիոյ առեւտրական շահերն հնդկական և չինական ծովերու մէջ: Իսկ անապատներու, լեռներու ու գետերու մէջ ընդ ունայն թափած արիւնն ու ոսկին Ելատսդօնի պաշտօնէութեան վարկը կտրելով՝ անոր անկումը պիտի փութացնէր՝ եթէ ընդգիմագիր կուսակցութիւնն աւելի որոշ քաղաքականութեան հետ Պ. Պիքօնֆիլտի պէս գլուխ մ'ունենար: Ֆրանսա կ'տիրանայ դրեթէ բուլըր թօնքինի և Պրիմանի տէրութեան վրայ իր պաշտպանութիւնը կ'տարածէ, պաշտպանութիւն՝ որ քաղաքական ոճով կը նշանակէ ապագայ գրաւումն: Ափրիկեան դեռպանախորհուրդն իր դործը կ'աւարտէ ի Պէրլին և իր վերջնական պայմանագիրը կ'ստորագրէ: Ռուսիա՝ թէև Հէրադի մօտ՝ կ'յայտարարէ որ միտք չունի զայն գրաւել՝ ցորչափ Անգլիա կարգ կանոն պահէ Աֆղանիստանի սահմանադրութիւնը: Անգլիոյ դժուարութիւնները թէ՛ իրլանտական, թէ՛ ուժանակային և թէ՛ դադթային ծանր խնդիրներու պատճառաւ, պատեհ առիթ կ'ընծայեն Ռուսիոյ կեդրոնական Ասիոյ մէջ իր զօրութիւնն ամրապնդելու և՛ անշուշտ Գերմանիոյ հաւանութեամբ՝ ապագայ մեծ շփոթութիւններ գրգռելու Հնդկաստանի մէջ՝ որու փոխարքայ լըրտ Տըֆէրլինի քաղաքագիտական հանձարէն կ'յուսացուի մասամբ մ'անոնց բարձումն և մասամբ մ'այն զօրաց օգնութենէ, որ պիտի զրկուին Աֆղանստան: Իսկ ընկերվարական և ֆէնիանեան դադտնի ընկերութիւններն ալ անգործ չեն թէ՛ նոր և թէ՛ հին աշխարհի մէջ: Անոնք ալ ըստ երեւոյթին՝ տէրութեանց պէս պիտի ունենան դործակալներ, ղէնքեր և դաշնագրեր՝ որոց միջոցաւ հրամաններ կ'ուղղեն, շարժումներ

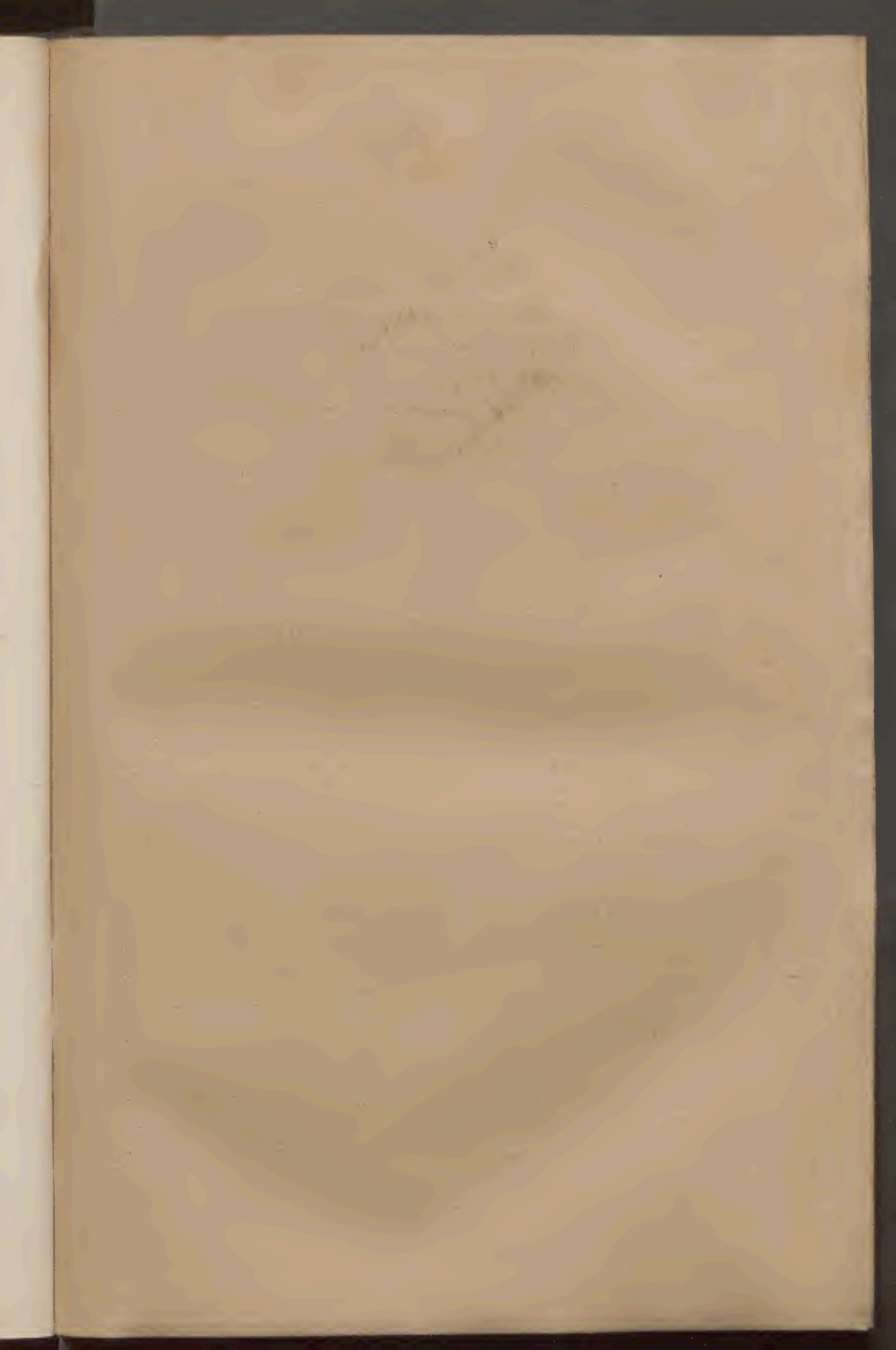
կորուչեն և բաւական հող կ'պատճառեն թէ՛ ի Ռուսիա, թէ՛ Գերմանիա, թէ՛ Անգլիա և թէ՛ Միացեալ-Նահանգաց մէջ՝ ուր Օ'տոնովան Ռօուսսա, որու կենաց դէմ կընկան մը՝ Տըտլէի կողմէ եղած փորձն անփնաս կը մնայ, այնքան մեծ նշանակութիւն ունենալ կ'երեւի, որքան նորընտիր նախագահ Քլիվլէնտ, որ նոր պաշտօնէութիւն մը կազմած է և իր նախագահական ակթոնն ի պաշտօնէ պիտի բազմի այս օրերս:

ԱԶԴԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Արեւելեան Մահալէ նոր շրջանը մտնելուն առթիւ՝ խմբագրութիւնս արժան կ'ըատի յայտարարել իր Արգոյ բաժանորդաց թէ՛ Ա. — Բաժանորդութեան պայմանները նոյնը կ'մնան: Բ. — Նախորդ տարուան բաժնեգինը չվճարող բաժանորդները պարտին փութալ վճարելու, եւ թէ կամին նոր շրջանի թերթերն ընդունիլ: Գ. — Այն գաւառական բաժանորդներն՝ որ կ'փափաքին նորոգել իրենց բաժանորդութիւնը, պարտին դիմել խմբագրութեանս կամ անոր գործակալաց միոյն և ԿԱՆՔԻԿ վճարել տարեգինը: Դ. — Մ. Մամուրեան Տպարանը կ'որոպուին Գիրք, Տեղեկագիր, Հաշուեցոյց, Ընկալագիր, Հրաւիրագիր և այլն չափաւոր գիներով: Ուստի ու է գըրուած տպագրել փափաքողը կրնայ դիմել Մ. Մամուրեան խմբագրատունը՝ որ կ'գտնուի Մետրոպէան վարժարանի պատկից:

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արևելեան Առևտրական Զմուռնիոյ Համար 3½
արծաթ մէճիւրէն իսկուշիւն Համար 4:

Խմբագրութեան անունով ամեն նամակ, ձեռագիր պէտք է ուղղուի Վրաց-Տնօրէն Ս. Մամուրեան, Մեսրոպ անունով:

Անվճար նամակ կամ ծրար չընդունուիր:

ԴՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

- Բաժանուի գրուիլ ուղղը կընայ դիմել
ԶՄԻՌՆԻՍ առ Խմբագիր-Տնօրէնն:
Կ. ՊՈԼԻՍ Մեծ. Ն. Կ. Պէրպէրեան. Էսկէ Զապրիէ ճաղակ, 63:
ԳԱՀԻՐԷ » Կարապետ Պ. Շէրիաճեան:
ՏՐԱՊԷՉՈՆ » Ս. Լ. Թմէքճեան:
ՄԱՐԱՇ » Յ. Տէր Դաղարեան:
ՊԹՈՒՇԱՆ Արժ. Տ. Պօղոս Յակոբեան:
ՄԱՐՍԻԼԻԱ Մեծ. Ս. Միրզայեանց: M. S. Mirzayantz.
MARSEILLE.
ՎԷՆՆԱ » Զ. Բորովիչ: M. Z. Popowits. WIEN.
ՆԻՒԵՐՔ » Բ. Գուրեան: M. P. Courian. NEW-YORK.
ԼՕՆՏՕՆ » Ս. Գ. Սուքիասեան: Messrs. S. G. Sukhiassian & Co. LONDON.
ՄԱՆՉԵՍՏԵՐ » Յ. Յովակիմեան: O. Ovaghimian Esqre.
MANCHESTER.